

Jelige: „Reneszánsz gondolatok”

ERŐEGYENSÚLYI POLITIKA ÉS DIPLOMÁCIA A 15. SZÁZADI ITÁLIÁBAN

(Tudományos diákköri dolgozat)

TARTALOM

Előszó	2
Feudális államfelfogás, a szuverenitás kérdése	4
Külpolitika és diplomácia a középkorban	6
Az erőegyensúly politikája és diplomácia az 1430-as évek második felétől 1454-ig	11
Pacifikációra törekvő elméletek	22
Az Itáliai Liga megalakulása	24
A diplomáciai gépezet beindul	28
Az Itáliai Liga szerepe a nemzetközi konfliktusok rendezésében	33
Az Itáliai Liga válsága	38
Összegzés	41
Irodalom	42

Előszó

A késő-középkori Itáliában érdekes változások mentek végbe jog- és diplomáciatörténeti szempontból egyaránt. A félsziget államai közül a legtöbb a 15. században nyerte el a teljes szuverenitását, s egy új, egyfajta erőegyensúlyi politikai helyzet kialakítása felé haladtak. Az erőegyensúlyi helyzetre való törekvés azonban csak kis részben volt tudatos. A szuverén államok egymáshoz való viszonya, a szövetségi rendszerek alakulása és felbomlása, a diplomáciai tevékenység megélénkülése mind elősegítették azt, hogy Itáliában egy törékeny hatalmi ekvilibrium teremthessen meg.

Az erőegyensúly politikája azonban nagymértékben felélte a félsziget államainak a forrásait, a folyamatos viszálykodás meggyengítette őket, s a korszakban jelentkező külpolitikai veszélyekre így kevésbé tudtak egységesen és hatásosan reagálni. Részben a belső béke megteremtése céljából, részben pedig a külföldi agressziótól való védekezés miatt az 1452-től 1454-ig tartó milánói örökösödési háborút lezáró kompromisszumos lodi béke alapján 1454-1455-ben létrejött az ún. Itáliai Liga, amely az egész félsziget pacifikációját hozta el.

A korszak diplomáciatörténeti szempontból legjelentősebb vívmánya az állandó követi rendszer kialakulása volt. A folyamatos diplomáciai kapcsolat az államok között megkönnyítette a külpolitikai viszályok elrendezését, és az Itáliai Liga életben tartását is.

A témával kapcsolatban magyar nyelven átfogóbb mű, monográfia ez idáig még nem született. A korszak történelmét bizonyos aspektusból, főleg az egyes politikusok vagy államok szemszögéből bemutató tanulmányok és kötetek felhasználásával azonban átfogóbb képet kaphatunk a Liga jelentőségéről, valamint megismerhetjük, miért is volt fontos az állandó követi rendszer kialakulása. A kor diplomáciatörténetével foglalkozó kutatók közül mindenképpen ki kell emelni Garrett Mattingly történészt, akinek *Renaissance Diplomacy* című munkája igen részletesen vezeti végig a politikai viszonyok változásait, ismerteti az Itáliai Liga működését, illetőleg betekintést ad a diplomáciai gépezet működésébe is. Mattingly mellett célszerű megemlíteni Riccardo Fubinit, és Vincent Ilardit, akik szintén sokat foglalkoztak a 15. századi Itáliával, politika- és jogtörténeti szempontból egyaránt. Diplomáciaelméleti megközelítésben jelentős G. R. Berridge munkássága is, aki többek között Niccolò Machiavelli külpolitikával kapcsolatos gondolatait foglalta össze. Meg kell

említenünk Teke Zsuzsa történészt is, aki az itáliai államok külpolitikájáról írt több tanulmányt, kihangsúlyozva a Magyar Királysággal létrejött kapcsolatokat.

Véleményem szerint a 15. századi itáliai folyamatok lényegét igen nehezen lehet megragadni. Amellett, hogy évek óta érdeklődéssel viszonyulok a reneszánsz itáliai műveltség és diplomáciatörténet felé, rá kellett jönnöm, hogy a legtöbb fejleményt nem lehet csupán egy aspektusból megvizsgálni: a jogtörténeti, diplomáciaelméleti és történelemtudományi megközelítés a 15. századi itáliai politikai és diplomáciai rendszer bemutatása szempontjából elengedhetetlen.

Dolgozatom megírása során célom, hogy egyfajta átfogóbb képet adjak a korszak diplomáciaelméleti és jogtörténeti szempontból lényeges változásairól. Hogy ez sikerüljön, szükségesnek tartom szemléltetni az állandó követi rendszer lényegét és fontosságát, feltárni az Itáliai Liga megalakításának okait, választ adni, vajon sikeres volt-e a Liga, valamint összefoglalni azokat a kül- és belpolitikai, valamint reneszánsz államelméleti hatásokat, amelyek elindították ezen folyamatok kibontakozását.

Feudális államfelfogás, a szuverenitás kérdése

Mielőtt a 15. századi Itália szuverén államai külpolitikájának ismertetésébe kezdenék, célszerűnek tartom röviden bemutatni, hogyan is tekintett a kor embere a feudális államra, s hogy ez milyen hatással volt a középkori diplomáciára. Mivel a 15. században végbement változások ebből a feudális gondolkodásból indultak, véleményem szerint nem lehet átsiklani fölöttük.

A nyugati keresztény civilizáció a középkor folyamán mintegy egységes társadalomként tekintett saját magára.¹ A skizma, a sorozatosan előkerülő dogmatikus viták, és folyamatos, királyságok közötti konfliktusok ellenére a nyugati kereszténység egyfajta kulturális, szellemi egységet alkotott, melynek a pápa (római vagy avignoni) volt a feje, vezetője.² A Res Publica Christiana gondolata élénken élt a kor gondolkodóinak az elméleteiben, s az egyenlő, szuverén és teljesen független államok képe még a 15. század elején is elképzelhetetlennek tűnt. A pápaság a középkor évszázadai alatt sikeresen tartotta egyben ezt az egységesnek tekinthető társadalmat, a szakrális szankciók alkalmazásával egy királyság, fejedelemség sem járhatott teljesen külön utakon. A nyugati keresztény egyház feje hivatva érezte magát, hogy mind spirituális, mind pedig világi kérdésekben véleményt alkosson, és ezzel együtt univerzális igazságot is szolgáltatson.³ E nagy, nyugati „állam” egységes célja volt a kereszténység megőrzése, terjesztése, a virágzó középkorban a Szentföld visszafoglalása, a késő-középkorban pedig az Oszmán Birodalom terjeszkedése elleni egységes fellépés. Ezeket a közös gondolatokat minden keresztény államnak vallania kellett, ám ez nem jelentette azt, hogy valóban meg is valósult az egységes fellépés.

A 13. századig, Aquinói Szent Tamás gondolatainak elterjedéséig, az államra gyakran úgy gondoltak, mint a bűn következményeként létrejött, természetellenes szerveződésre, amely az univerzális keresztény országgal összeegyeztethetetlen.⁴

A középkori gondolkodás másik jelentős aspektusa volt a rómaiság-tudat. A korabeli felfogás szerint a Német-Római Birodalomban tovább élt a dicső, antik Róma, ami szintén egyfajta összetartozást fejezett ki. A német-római császárt az antik római uralkodók utódjának

¹ MATTINGLY, Garrett: *Renaissance Diplomacy*. Dover Publications, Inc., New York, 1988. 15.

² HALÁSZ Iván: *Diplomácia és diplomaták. A diplomácia intézménytörténete és civilizációs meghatározottsága*. Aula Kiadó, Bp. 2010. 47.

³ KELLNER Anikó: *A tökéletes követ - elmélet és gyakorlat a kora újkori politikai kultúra tükrében*. In: *Korall: társadalomtörténeti folyóirat*. 2006. (7. évf.) 23. sz. 86-115. 93.

⁴ PETE László: *Girolamo Savonarola, a költő, hitszónok és politikai gondolkodó*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997. 68.

tartották, és legtöbbször tőle várták az egységes kereszténység vezetését, s Dante Alighieri is benne látta a megfelelő embert az általános béke megteremtésére.⁵ A kora-középkori britanniai uralkodók is a rómaiak leszármazottainak tartották magukat, habár államszervezeteik a rómaihoz képest igencsak primitívnek bizonyultak.

Mint már említettem, még a 15. század elején sem beszélhetünk szuverén államokról. A patrimoniális monarchiák uralkodói szuverén hatalmat gyakoroltak, vagyis a legfőbb földesúri hatalmat, amely magánjogi jellegű volt.⁶ Az állam határai ebből eredően nem voltak szigorúan rögzítve, azok gyakran változtak, sokszor attól függően, hogy melyik uralkodócsaládból került ki a feudális állam újabb vezetője.

A rendi államok megjelenésével sem változott sokat a helyzet. Bár az uralkodók a rendekkel együtt kvázi-szuverén hatalmat gyakoroltak, a főhatalom gyakorlásának kérdése továbbra is bizonytalan maradt.⁷

A nyugati keresztény királyságok egymáshoz való viszonyát sokszor nem az államok, hanem az uralkodócsaládok viszonyrendszereként írhatjuk le. Ilyen megközelítésben az állam csupán egy elvont fogalom, inkább beszélhetünk uralkodócsaládok kapcsolatairól. Ebben a szövevényes, dinamikus, folyton változó rendszerben nehéz egységes keretbe foglalni a kor diplomáciáját, mint ahogy a kor gondolkodói is több megközelítésben értelmezték a kérdést.

⁵ KELLNER, *i.m.* 93.

⁶ MEZEY Barna (szerk.): *Magyar Alkotmánytörténet*. Osiris Kiadó, Bp. 2003. 48.

⁷ MEZEY, *i.m.* 55-60.

Külpolitika és diplomácia a középkorban

A 15. századra a nyugati diplomáciai intézmények már fejlettek voltak. Ahogy a társadalom is változásokon ment keresztül, úgy a diplomáciai intézmények sem statikusak, hanem dinamikusak voltak. Az évszázadok alatt a germán, bizánci és iszlám szokásokból merítve kialakult egy sajátos, keresztény külpolitikai rendszer, azonban az alapvető intézmények a századok alatt állandóak maradtak.⁸

Bár egyfajta közös diplomáciai jogról nem beszélhetünk, a keresztény társadalom egységessége megteremtette a diplomáciai szokások bonyolult rendszerét. Ez nem tudatos tevékenység hatása volt, nem a szokások kodifikációjából alakult ki. Nem születtek „nemzetközi” szerződések a diplomáciai szokások lejegyzése és betarttatása végett, mivel erre nem volt szükség. Az általánosan elfogadott elvek és ősi szokások minden állam számára ismertek voltak, s bár helyenként eltérések mutatkoztak, az alapvető diplomáciai intézmények egyformák vagy hasonlóak voltak.

A kor gondolkodói sokszor a diplomácia más-más aspektusára helyezték a hangsúlyt. Három tradícióból tevődött össze ugyanis ez a rendszer: az egyházi, a feudális és a birodalmi (más szóval keresztény, germán és római) hagyományokból.⁹ Az egyházi oldalát a kánonjog tartalmazta, amely az investitúra-harcok során sokat fejlődött e téren. A legátusok¹⁰ jogi helyzetét, immunitásait a pápai jogtudósok általában kodifikálva foglalták össze, ezzel segítve a későbbi korok elméleteinek, szokásainak kialakulását. A germán, feudális szokásjog szintén fontos támpont volt. Az ebből eredő diplomáciai szokásokat széleskörűen ismerték, mivel a monarchiák fejlődését alapvetően végigkísérték. A lovagi erkölcsök fontos részét képezték a szokásjognak, és egyfajta egységes protokoll alapját jelentették az uralkodók találkozásakor.¹¹ A birodalmi hagyományból eredő aspektust a római civiljog határozta meg, ám ezt a pápai és császári jogtudósokon kívül kevesen ismerték, s a császári udvarban is bizonytalan, eseti volt a használata.

⁸ MATTINGLY, *i.m.* 15-16.

⁹ MATTINGLY, *i.m.* 19.

¹⁰ Diplomáciai küldöttek a kánonjogban.

¹¹ MATTINGLY, *i.m.* 20.

A *ius legationis*, vagyis a követküldés joga volt talán a legösszetettebb kérdés a korabeli diplomáciaelméletben.¹² Mint ahogy fentebb már utaltam rá, a szuverén államhatalom a 15. század közepéig még nem kezdett el kialakulni, így a *ius legationis* sem kötődhetett a szuverén hatalomhoz. Az a kérdés, hogy ki küldhetett, illetve ki fogadhatott követet általában nem volt tisztázott a középkorban, és szinte teljes egészében a szokásjog alakította ki a gyakorlatot.¹³ Bár Hugo Grotius a 17. században már úgy vélte, a *ius legationis* csak a szuverén uralkodókat illeti meg,¹⁴ a középkorban nem csak monarchák küldtek egymáshoz követeket. Az uralkodók saját vazallusaiktól is fogadtak diplomáciai küldöttségeket, velük szerződéseket, egyezményeket kötöttek, habár ez nem külpolitikai tevékenységnek számított. Annál inkább volt külpolitikai tevékenység, ha más uralkodó vazallusainak követei érkeztek az udvarhoz. Ezek néhány esetben azok hűbérurainak tudtával, beleegyezésével küldtek diplomáciai követeket, azonban sok esetben nem így történt. A dinasztikus külpolitizálás egyik sajátossága volt, hogy grófok, tartományurak is külön alakíthattak ki rokonsági kapcsolatokat egyes uralkodócsaládokkal, s ebből később az örökösödésre hivatkozva területi viták, összetűzések alakulhattak ki, amelyek tovább bonyolították a királyságok közötti kapcsolatok rendszerét. Ilyen módon történhetett meg a középkor folyamán több ízben, hogy az egyik uralkodó a másiknak lett vazallusa egy-egy tartomány megöröklésével. Ilyen viszonyok között a szuverenitás még absztraktabb fogalom maradt.

Ahogy Garrett Mattingly megjegyzi: „[a középkori diplomácia] egy formális és privilegizált kommunikáció volt a hierarchizált társadalom tagjai között”.¹⁵ Ezzel a kor gondolkodói is egyetérthettek, nézzük csak Gulielmus Durandus, a 13. századi kánonjogtudós frappáns megfogalmazását: „A legátus az, akit valaki más küldött.”¹⁶ S valóban, a középkor folyamán nemcsak királyok és vazallusaik között folyt diplomáciai kapcsolat. A széleskörű kiváltságokat elnyerő, progresszív városok is küldtek követségeket más uralkodókhoz, gyakran titokban. A Hanza és a levantei kereskedelembe bekapcsolódó városok tevékenysége volt ez leggyakrabban, s gazdasági, kereskedelmi szerződéseket kötöttek uralkodókkal, tartományurakkal, illetve egymással is. A 13-14. században már egyetemek és céhek is rendelkeztek akkora önállósággal, hogy formális, kvázi-diplomáciai képviselőt küldjenek uralkodókhoz, legtöbbször kiváltságokat, támogatásokat kérve. A

¹² FUBINI, Riccardo: *Diplomacy and Government in the Italian City-States of the Fifteenth Century (Florence and Venice)*. In: Daniela Frigo (szerk.): *Politics and Diplomacy in Early Modern Italy*. Cambridge University Press, 2000. 31.

¹³ MATTINGLY, i.m. 23.

¹⁴ FUBINI [2000] i.m. 31-32.

¹⁵ MATTINGLY, i.m. 23.

¹⁶ MATTINGLY, i.m. 23.

diplomáciai küldetésben járókat is több néven illették: *legatus*, *orator*, *procurator*, *nuntius*, mely elnevezések nem mindig utaltak funkcióbeli különbségekre.¹⁷

A 15. században megjelent az igény, hogy tudományos szintű összefoglaló művek szülessenek a diplomácia témájában. Bernard du Rosier, Toulouse érseke 1434-ben fejezte be a Rövid értekezés a követekről c. művét, mely a nyugati világ első, diplomáciával foglalkozó munkája volt. Rosier szerint korszakában napról napra egyre több ok keletkezik a követek küldésére, ami jelzi a 15. században megélénkülő külpolitikai tevékenységet.¹⁸ Az ok, hogy egy uralkodó vagy egy közösség (legyen az város, egyetem vagy céh) követet küldjön annyi féle lehet, ahány féle célt el akarnak érni: leróni tiszteletüket az egyház iránt; hűséget fogadni; megerősíteni a barátságot; jogaikat megvédjék; békét kössenek; rendezzék korábbi vitáikat, és így tovább. Megfigyelhető, hogy a Rosier által felsorolt okok két csoportra oszthatók: ceremoniális (tiszteletüket leróni, barátságot megerősíteni) valamint politikai (békekötés, jogok megvéde, viták rendezése) okok csoportjára. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a *ius legationis* tekintetében Bernard du Rosier már úgy véli, hogy csak a magasabb rangú fejedelmeknek (alighanem hercegeknek, grófoknak, tartományuraknak illetve uralkodóknak) van joguk követeket küldeni.¹⁹

Rosier a fentiek mellett megfigyeléseket rögzít, és tanácsokkal szolgál uralkodóknak illetve követeknek egyaránt. Véleménye szerint a követeknek a megbízás átvétele után a lehető leghamarabb indulniuk kell.²⁰ Ez azért is fontos, mert a kor közlekedési viszonyaival számolva akár több hétig vagy hónapig is tarthat az út, és a politikai viszonyok bizony ugyanennyi idő alatt is változhatnak. A követnek az indulása nyilvános kell hogy legyen, abból a célból, hogy érkezésének híre jóval öelötte járjon, s a fogadók felkészülhessenek az érkezésére. Haladása gyors legyen, de semmiképp sem szabad „méltatlanul rohannia”, mert azzal az egész követség tekintélyét rontaná, ügyének fontosságát kisebbítené. Rosier szerint egy követ se induljon el megfelelő anyagi fedezet nélkül, mivel ha útközben problémái adódnak, az úgyszintén veszélyezteti a tekintélyét.

A követségek útjukra bocsátása és fogadása Firenzében a kancellár feladata volt, s Rosier fenti tanácsai a kancellária működésére is vonatkoztak.²¹ A kancellár feladata volt a

¹⁷ KELLNER, *i.m.* 89.

¹⁸ MATTINGLY, *i.m.* 30.

¹⁹ KELLNER, *i.m.* 89.

²⁰ MATTINGLY, *i.m.* 31.

²¹ BLACK, Robert: *Benedetto Accolti and the Florentine Renaissance*. Cambridge University Press, 2002. 115-117.

megbízólevél átadása, az indulásról és érkezésről való gondoskodás, a költségek kezelése és a jelentések átvétele, rendszerezése.

A követségek fogadása mindig ünnepélyes keretek között kellett hogy megtörténjen, tanácsolja Rosier.²² A követ rangjához illő fogadó bizottságot kellett küldeni a kapukhoz, akik ünnepélyes felvonulás keretében kísérték el a szállásukhoz.²³ Az ünnepség bankettel zárult, amelyet először egy formális meghallgatás előzött meg. A követ ekkora adta át a megbízólevelét, amely egy pecséttel és aláírással ellátott, az összes rangot és titulust felsoroló, latin nyelven írt pergamen volt. A levél átadása után a követ szóban elmondta jövetele célját, ami a latin ékesszólás próbája volt a középkorban.²⁴ A beszéd stílusa mellett fontos tényező volt az érvek erőssége, a szónoklat meggyőzőereje.²⁵

A bankett után, vagy másnap került sor a részletes tárgyalásra, amikor az ünnepélyességet félretéve kellett megbeszélni a követ és a fogadó uralkodó ügyét.

Rosier hangsúlyozza a követi jelentés fontosságát. A jelentések tartalmaznia kellett a lehető legtöbb dolgot, a részletekre is kitérve, mivel nem lehetett tudni, később milyen tényezőnek lesz jelentősége. A követek jelentéseit kezdetben az uralkodó kapta kézhez, később ezt a feladatot átvették a kancelláriák, amelyek a külpolitikai iratot szakszerűen feldolgozták, rendszerezték és irattározták.²⁶

A diplomaták immunitásai széleskörűek voltak. A privilégiumok a római és a kánonjogból származtak, az általános szokásjog szankcionálta őket, és az állami hatóságok tarttatták be.²⁷ Fontos azonban látnunk, hogy az immunitás tartalma sem a középkorban, sem a kora-újkorban nem volt egységes. Még a 16-17. században is a fogadó fejedelmé volt az utolsó szó, és a követ jogai attól függtek, milyen nagy hatalmat képviselt, és milyen fontosságú ügyben járt.²⁸

Bernard du Rosier többször leírja művében: „A követ hivatása a béke. A követ a közjóért tevékenykedik. [...] A követ küldetésének mielőbbi teljesítése mindenkinek az érdeke [...] A követ személye szent, mert az általános jólétért dolgozik.”²⁹ Fontos látnunk azonban, hogy az

²² MATTINGLY, *i.m.* 33.

²³ Az ünnepélyes fogadás és bevonulás bizánci eredetű szokás volt. A császárok ezzel próbálták lenyűgözni a birodalom határán élő barbár népek követeit, egyszersmind a császár gazdagságát és hatalmát kívánták ezzel hangsúlyozni.

²⁴ MATTINGLY *i.m.* 34.

²⁵ KELLNER, *i.m.* 95.

²⁶ BLACK, *i.m.* 117.

²⁷ MATTINGLY, *i.m.* 39.

²⁸ MCCLANAHAN, Grant V.: *Diplomatic Immunity: Principles, Practices, Problems*. C. Hurst & Co. Publishers, 1989. 27.

²⁹ Bernard du Rosier-t idézi: MATTINGLY, *i.m.* 42.

a „közjó”, amire Rosier utal, még nem egy adott állam, vagy annak lakosai jólétét jelenti, hanem az egész keresztény világot. Rosier 15. századi gondolataiban még nem jelenik meg az a nézet, amelyet már a 16. század elején Niccolò Machiavelli megfogalmaz a Fejedelem című művében.

Láthatjuk tehát, hogy a középkori diplomácia egyes aspektusai kellően kiforrottak voltak már a 15. század derekára, azonban néhány tényezője, így például a *ius legationis* folyamatos változást mutat. Az e fejezetben leírtakat azért tartom fontosnak, mert egyrészt a dolgozat további részeiben bemutatásra kerülő itáliai politikai folyamatok is ebben a diplomáciai rendszerben zajlottak, másrészt pedig az állandó követi rendszer kialakulása fontosságának megértéséhez is szükséges a középkori diplomácia tulajdonságainak ismerete.

Az erőegyensúly politikája és diplomácia az 1430-as évek második felétől 1454-ig

A korszak diplomáciai rendszerének bemutatása után szükségesnek tartom áttekinteni a 15. század közepének Itáliai eseményeit abból a célból, hogy megérthessük, milyen okok vezethettek el az Itáliai Liga megalakulásáig és ezzel együtt a félsziget első általános pacifikációjáig.

Az itáliai államok diplomáciai tevékenységét a korszakban több tényező is befolyásolta. A szövetségi rendszerekbe történő be- illetve kilépésüket nem lehet egységes logika szerint végigkövetni, mivel közvetlenül még nem jelentkezett olyan külső vagy belső hatás, mely összefoghatta volna az államok törekvéseit. Már voltak olyan vezetők, akik a félsziget politikai egyensúlyának létrehozására törekedtek, mások azonban csak saját hatalmuk kiterjesztésére törekedtek. A dinasztikus érdekek is fontos szempontot játszottak a külpolitikájuk meghatározásakor. Az itáliai államok ligákba való tömörülése és ezek felbomlása, átszerveződése igen gyakori volt, és a számos eltérő törekvés találkozása folyamatos háborúskodáshoz vezetett a félszigeten. Emellett azonban elmondható, hogy a harmincas évek eseményei mintegy megalapozták az egész Itáliára kiterjedő békerendszer létrehozását.

A félsziget államainak vezetésével kapcsolatban fontos változás volt, hogy a 13. századtól a polgárság autonóm intézményeit az egyeduradalomnak egy sajátos, itáliai formája váltotta fel, a signoria, amely egy-egy személy vagy család leplezett vagy leplezetlen hatalomgyakorlását jelentette.³⁰

A félszigeten a 15. században öt nagyobb hatalom egymáshoz való viszonya határozta meg a főbb politikai irányvonalakat: a pápai állam, a Viscontiak kezén lévő milánói hercegség, a Nápolyi Királyság, illetve a két erős és ambiciózus köztársaság, Firenze és Velence. Mint ahogy látni fogjuk, az ezen államok által létrehozott, Itálián belüli hatalmi játszma is igen bonyolult képet mutat, a félszigeten kívülről érkező hatások tovább fokozták a kapcsolatok összetettségét. A Német-Római császárnak még mindig voltak tervei Itáliával kapcsolatban, főleg azután, hogy Filippo Maria Visconti, a milánói herceg védelmet remélve a hűbérurának tartotta a császárt.³¹ A franciaországi Anjou dinasztia is komoly érdekeltségekkel rendelkezett

³⁰ KATUS László: A középkor története. Pannonica-Rubicon, Bp. 2001. 369.

³¹ FUBINI, [2000] *i.m.* 28.

a félszigeten, melyek a dinasztikus kapcsolataikból adódtak. A franciák területi ambíciói 1266-ig, Anjou Károly (Szent Lajos testvére) itáliai expedíciójáig vezethetők vissza, s ezt követően jött létre egy nápolyi és egy szicíliai Anjou dinasztia.³² Emellett 1387-ben Orléans Lajos és Valentina Visconti (Giangaleazzo Visconti, milánói herceg lánya) házassága által az Orléans-ház is jogot formálhatott a milánói hercegi címre.

Új elemként jelent meg az Oszmán Birodalom terjeszkedése, mely leginkább a tengeri hatalmak, így Velence és a Nápolyi Királyság érdekeit sértette. Az oszmán veszély azonban egészen 1453-ig, Konstantinápoly elestéig nem tűnt közvetlen veszélynek az itáliai államok szemében.

A pápát szintén dühítette az oszmán terjeszkedés, és meg is próbált hatni a félsziget vezetőire a közös fellépés céljából, ám a pápaság hatalmát más tényező is fenyegette. A korszakban élénkülő zsinati mozgalom miatt maga a római egyház léte kerülhetett veszélybe, valamint a nyugati egyházszakadás után sem érezte magát biztonságban a keresztény egyház feje.

A fent felvázolt keretek között próbálom tehát végigkövetni az Itáliai Ligát létrehozó békerendszerhez vezető folyamatokat.

A visszatekintést 1434-ig tartom feltétlenül szükségesnek. Ebben az évben kezdte meg firenzei hatalmának kiépítését az 1433-ban száműzött Cosimo de'Medici, miután a nép támogatásával sikerült elűldöznie politikai ellenfeleit, az Albizziket. A köztársaságban egy új, virágzó időszak kezdődött, amelyet a Medici család tevékenysége fémjelzett. A Mediciek évtizedek óta a pápaság bankárai voltak, amely jelentékeny előnyt jelentett a többi családdal szemben, s emellett népszerűségüket is emelte az, hogy a popolo felé orientálódtak.³³ Cosimo megfontoltan és igen taktikusan nem vállalt fontosabb városi tisztséget, inkább a Mediciek bankhálózatára, s az ezzel megszerzett gazdasági-pénzügyi kapcsolataira támaszkodva irányította a Firenzei Köztársaságot. Hatalma a polgárság támogatásával tartós maradhatott, és örökíthetővé vált utódaira is.³⁴ Mint ahogy Cosimo de'Medici politikájában látni fogjuk, az államról alkotott kép a korszakban már kezdett megváltozni. Cosimo kevésbé törekedett a dinasztikus kapcsolatok kiépítésére, inkább az állam gyarapodását és fejlődését tekintette

³² ILARDI, Vincent: *The Italian League, Francesco Sforza and Charles VII (1454-1461)*. Studies in the Renaissance, 1959. vol. 6. 130.

³³ KATUS, i.m. 371.

³⁴ Cosimo de'Medici intézte Firenze diplomáciai levelezését, így kérdésként merült fel, milyen titulust használjon az iratok szignálásakor. Végül a „köztársaság feje” (capo della repubblica) mellett döntött. Halála után sírjára a „pater patriae”, vagyis a „haza atyja” feliratot vészték.

elsődleges céljának. Firenzét az itáliai hatalmi játszma vezetőjének képzelte el, és ezt taktikus külpolitikával kívánta elérni.

Cosimo hatalomra jutásának időszakában azonban nem ő, hanem Filippo Maria Visconti milánói herceg volt az itáliai politika legfőbb irányítója. Visconti sorozatos összetűzésbe keveredett a pápával illetve a két köztársasággal is.³⁵ Mint fentebb utaltam rá, a pápaság V. Mártontól kezdve abban reménykedett, hogy visszanyerheti általános befolyását a sziget politikai életében, valamint az egyházon belül is sikerül megerősítenie hatalmát zsinati mozgalmat visszaszorítva.³⁶ Filippo Maria Visconti pont ezen törekvését szerette volna megakadályozni azzal, hogy 1435-ben szövetséget kötött Aragóniai Alfonzzal, aki szintén a pápai hatalom ellenzőjeként lépett be az itáliai hatalmi küzdőterre. Ehhez a szövetséghez csatlakozott Zsigmond császár és a bázeli zsinat is. Így a pápa harapófogóba került, ám ezúttal számíthatott Firenze és Velence támogatására.

A két liga közötti ellentét délen is megmutatkozott: Filippo Maria Visconti Aragóniai Alfonz nápolyi trónigényét támogatta, míg velük szemben IV. Jenő pápa, Velence és Firenze Anjou Renét támogatta a nápolyi királyi cím megszerzéséért vívott harcban. Az elkövetkező néhány évet e két liga harcai jellemezték. Már most megfigyelhetjük, hogy az államok között egyfajta erőegyensúly lépett fel. Ebben az esetben azonban nem hihetjük, hogy ez tudatos cél lett volna. Az államok közötti szövetségi rendszerek organikusan, mintegy „maguktól” fejlődtek ki, amikor egy hatalmi csoportot, ligát ellensúlyozni kellett. A külpolitikai tevékenység ezekben az időkben élénkült meg leginkább.

Filippo Maria Visconti fel kívánta használni a Firenzéből száműzött Albizziket mind a Mediciek, mind pedig a pápa ellen. A növekvő fenyegetést észlelve Cosimo de'Medici Francesco Sforza condottiere,³⁷ a kiváló hadvezér segítségét kérte, akinek magának is tervei voltak a milánói hercegi cím megszerzésével kapcsolatban. Sforza zsoldoscsapatát egy korábbi konfliktus során Visconti bérelte fel, s szolgálataiért cserébe neki ígérte egyetlen (törvénytelen) gyermekét, Biancát.³⁸ Mivel akkoriban Filippo Maria Visconti még remélhette, hogy lesz más örököse, a jövőre nézve nem tűnt ez a lépés fenyegetőnek számára. Amikor azonban Sforza úgy érezte, ideje beváltani a herceg ígérését, Visconti visszakozott. Cosimo

³⁵ EWART, K. Dorothea: *Cosimo De'Medici*. Cosimo, New York, 2006. 74.

³⁶ FUBINI, Riccardo: *The Italian League and the Policy of the Balance of Power at the Accession of Lorenzo de'Medici*. The Journal of Modern History, 1995. vol. 67. 166-199. 171.

³⁷ Condottiere: az itáliai városállamok által előszeretettel felbérelt, professzionális zsoldoscsapatok kapitánya.

³⁸ TEKE Zsuzsa: *Reneszánsz fejedelmek és pápák*. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1994. 7.

de'Medici unszolására ekkor a zsoldoskapitány a herceg ellen fordult, s így a tehetséges hadvezér segítségével sikerült Visconti csapataitól megtisztítani a pápai területeket.

A korszakban azonban sok uralkodó szemében visszatetszést keltett a zsoldoskapitányok felemelkedése. Amellett, hogy jelenős haderőnek parancsoltak, nagy hatalomra tettek szert, s a megszerzett befolyást egy célra fordíthatták: maguk is uralkodóvá kívántak válni. Sok esetben sikerült nekik egyeduralmat, signoriát létesíteniük a kisebb városállamokban.³⁹ Legtöbbször a kisebb városállamok váltak a hadvezérek prédáivá, ám ez volt az első alkalom, hogy egy condottiere egy erős hercegség megszerzését tűzte ki célul.

Francesco Sforza és Cosimo de'Medici 1435-1436 telén találkozott először azután, hogy a firenzei visszatért a száműzetésből. A kettejük között szövődő barátság gyümölcsözőnek bizonyult, s utódaikra is kihatott, ezzel teremtve meg egy tartós, Firenze és Milánó között fennálló együttműködés létrehozását. Sforza tudta, hogy Cosimo de'Medici politikai érzékének, kapcsolati hálózatának még hasznát veheti a milánói trón megszerzéséért vívott harcában, Cosimo pedig számíthatott a tehetséges hadvezér segítségére a félszigeten egyre elmélyülő viszálykodás során.⁴⁰ Sforza emellett számíthatott arra, hogy a franciákkal jó kapcsolatot ápoló Mediciek közbenjárásával később elismertetheti hatalmát VII. Károly francia királlyal.

1436-ban, mikor Filippo Maria Visconti összetűzésbe került Genovával, a városállamnak Firenze és Velence segítséget ígért. Cosimo természetesen üzent Francesco Sforzának, aki hamarosan sikereket ért el a szintén tehetséges hadvezér, Niccolò Piccinino ellen. Sforza azonban a firenzeiek unszólása ellenére nem akarta megtámadni közvetlenül a Viscontival szövetséges Albizziek által megszállt Luccát, mivel egyrészt nem akarta reménybeli apósánál tovább feszíteni a húrt, másrészt pedig Firenze védelme (főleg ha jól megfizetik érte) más lapra tartozott, mint milánói területeket támadni, és hadsereggel átkelni a Pó folyón. Az 1440-es anghiari csata⁴¹ után Sforza tehát nem használta ki előnyét, és inkább hajlott a békés rendezés felé. Másrészt Velence sem támogatta Firenze további hódító terveit, mivel félt a köztársaság túlzott megerősödésétől. Ennek virágnyelven hangot is adott: nem ellenzi a firenzeiek akcióját, ám sajnálatos módon nem tud anyagilag hozzájárulni Lucca ostromához, más szóval nem fogja fizetni Sforza seregei zsoldjának ráeső részét.⁴²

Velence magatartása komoly aggályokat keltett a szövetségen belül. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy amellett, hogy nem támogatja Firenze további hatalmi törekvéseit, a lehető

³⁹ KATUS, *i.m.* 369.

⁴⁰ EWART, *i.m.* 76.

⁴¹ Az ütközetről Leonardo Da Vinci készített nagyszerű freskóvázlatot.

⁴² EWART, *i.m.* 78.

legnagyobb befolyásra kíván szert tenni a félszigeten. A 13-14. században a kereskedelmi tevékenység során nagymértékben meggazdagodott, és komoly politikai hatalomra szert tevő városállam a 15. században komoly problémákkal szembesült. Az oszmán terjeszkedés egyes területeken megbénította, s néhol akadályozta a kelet felé irányuló levantei kereskedelmet, és a Közel-Keleten megszerzett területeinek, lerakatainak nagy részét is elvesztette. Mindezek hatására veszteségeit nyugaton, a félszigeten kívánta pótolni, és igen agresszív, expanzionista politikát kezdett folytatni.⁴³ A dózse és a Tízek Tanácsa (*Consiglio dei Dieci*) számára roppant fontossággal bírt, hogy a félszigeten a köztársaság számára előnyös politikai helyzet alakuljon ki, a lehető legnagyobb velencei befolyással. Hamarosan Itália szinte összes uralkodói udvarában megjelentek a velencei követek, ami a köztársaság politikai szerepének növekedését mutatja.⁴⁴ Ez a politika természetesen komoly ellenszenvet okozott Velence felé a többi itáliai államban, s emiatt – mint ahogy később még szólok róla – részben Velence féktelensége okozta a ligák átrendeződését is.

Francesco Sforza a kialakult helyzetet látva kétoldalú politikába kezdett. Tudtára adta Cosimo de' Mediceknek, hogy mivel Velence nem fizeti a zsoldot, nem áll módjában továbbra is Firenze szolgálatában maradni, és kénytelen elfogadni Visconti közeledését. Egyik oldalon leendő apósával kellett megtalálnia a közös nevezőt (sikerült megújíttatnia a házassági szerződést), másfelől „fogadott apjával” kellett fenntartania továbbra is a jó viszonyt. Cosimo így kénytelen volt elfogadni a condottiere mediációját közte és Visconti között.⁴⁵ Az így megkötött béke ugyan lezárta a Firenze és Milánó közti viszályt, Cosimo de' Medicek azonban nem hozott megnyugvást. A háború alatt tudatosult ugyanis benne, hogy Velencében nem találhat komoly szövetségest. Át kellett gondolnia tehát, hogy Firenze szempontjából milyen további külpolitikai lépések szükségesek, és követeit fel kellett készítenie arra, hogy olyanokkal kell tárgyalniuk szövetségről, akik korábban hadat viseltek a köztársaság ellen.

Mint fentebb már említettem, a feltörekvő zsoldosvezérek sikerei nem kevés irigységet és félelmet keltettek Itália vezetőiben. Nem volt ez máshogy Francesco Sforza esetében sem. Mikor megkötötte a házasságot Filippo Maria Visconti törvénytelen leányával, a hercegnek még mindig nem volt örököse, sőt igazából jelölt sem akadt, aki átvehette volna Filippo Maria helyét. Velence nem nézte jó szemmel a házasságot, mivel Milánót expanziója egyik lehetséges célpontjaként tartotta számon, s egy erős zsoldosvezér herceggé válása keresztülhúzhatta a dózse és a Tízek Tanácsának terveit.

⁴³ ANGI János (szerk.): *Európa az érett és a kései középkorban*. Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen, 2001. 221-222.

⁴⁴ KLANICZAY Gábor (szerk.): *Európa ezer éve: a középkor II.* Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 281.

⁴⁵ EWART, i.m. 79-80.

A pápát is nyugtalanította Francesco Sforza sikere, és hamarosan megromlott köztük a viszony, mely addig fajult, hogy Sforza kénytelen volt bevetnie hadseregét a pápai államon belül. Filippo Maria, látva a Sforza és a pápa között egyre jobban elmérgesedő viszonyt, megpróbált közvetíteni a két fél között, és még egy szövetség tervét is felvetette, melyről a későbbiekben részletesebben szólok. Ezalatt Sforza taktikus módon hírszerző hálózatot alakított ki több itáliai államban is, hogy időben értesülhessen a politikai fejleményekről. Ezek az ügynökök a condottiere követeiként is működtek, és a kor legaktívabb diplomatai voltak,⁴⁶ ám az itáliai hatalmakat nem sikerült maga mellé állítania. Mikor a milánói herceg látta, hogy mediációja nem vezet eredményre, megpróbálta veje ambícióit letörni, és 1445-ben ligát szervezett IV. Jenő pápa, Sigismondo Malatesta (Rimini ura) és Aragóniai Alfonz csatlakozásával, melynek célja az volt, hogy visszavegye Sforzától a pápai államban birtokolt javakat.⁴⁷ Sforza mellett egyedül Firenze tartott ki, s IV. Jenő, aki korábban a köztársaságba helyezte át székhelyét, Cosimo de' Medici kényszerű beleegyezésével visszatért Rómába. Nyilvánvalóvá vált mindenki számára, hogy a pápa Aragóniai Alfonz védelme alá helyezkedett.⁴⁸ Mivel Velence számára Nápoly tengeri riválisnak számított, a dózse és a Tízek Tanácsa ismét aktívan támogatta Sforzát és Firenzét a háború során.

A nápolyi király a pápai csapatokkal és Niccolò Piccinino condottiere által vezetett sereggel komoly veszélyt jelentett Francesco Sforzára nézve. Azonban ahogy az erőviszonyok megváltoztak, Visconti meggondolta magát, és veje mellé állt. Milánó hercegének több oka is volt erre a lépésre. Valószínűnek tarthatjuk, hogy eredetileg sem akarta eltiporni Sforzát, csupán túlzott hatalmi ambícióinak kívánt gátat szabni. Emellett félt Piccinino condottiere megerősödésétől is. Mivel Aragóniai Alfonz és a pápa közötti szövetség sem ígért sok jót Milánó számára, Visconti hamarosan nyíltan Sforza és a két köztársaság mellé állt a harcokban. Az erőviszonyok így újfent megváltoztak, és a condottiere döntő csapást mért a pápai seregekre és Piccinino hadára. A nápolyi király így egyedül maradt. A milánói herceg olyannyira fellelkesült, hogy kezdeményezte Aragóniai Alfonz Nápolyból való elűzését is, és ebből a célból követeket küldött Anjou René-hez, akinek régi vágya volt a nápolyi trón megszerzése. A pápa hajlott a firenzeiekkel való megegyezésre, és a Perugiában lezajló tárgyalások során részben rögzítették a kialakult status quo-t, és Francesco Sforza megtarthatta Marche régió nagy részét.

⁴⁶ MATTINGLY, *i.m.* 72.

⁴⁷ MATTINGLY, *i.m.* 72-73.

⁴⁸ EWART, *i.m.* 91.

A fentiekből látható, hogy Itália hatalmai a korszakban mindig a pillanatnyi helyzet legjobb kihasználására törekedtek, s ez legfőképp a pápára és Nápoly királyára volt jellemző. Cosimo de' Medici azonban jól manőverezve tartotta egységben ez idáig a firenzei-velencei ligát, és következetesen Sforza mellett állt a konfliktussorozatban. Filippo Maria Visconti pedig, úgy tűnik, mindig tudatosan a gyengébb mellé állt, hogy a nagyobb hatalmú liga ne tehessen szert visszafordíthatatlan előnyre, így tartva fenn az aktuális itáliai erőviszonyokat.⁴⁹ Az itáliai erőegyensúly tehát eddig jól működött, ám az elkövetkező évek gyökeres változást hoztak a szokásos firenzei-velencei szövetségen alapuló rendszerben.

1447-ben Aragóniai Alfonz újabb hadjáratot indított az ismét megerősödni látszó Sforza ellen. Nápoly ura hangoztatta, hogy elsődleges célja a pápaság védelme, azonban nyilvánvaló volt, hogy létre akarja hozni saját bázisait Toszkána határain és a Tírrén-tenger mentén.⁵⁰ Cosimo de' Medici a heves firenzei tiltakozás ellenére Sforzát támogatta a konfliktusban. Személyes barátságuk mellett hosszú távú politikai megfontolások is vezették. Ekkor már Francesco Sforzának volt a legnagyobb esélye megszerezni a milánói hercegi címet (Filippo Maria Visconti 1447-ben halt meg, ötvenötödik életévét be nem töltve), és Cosimo benne látta Firenze eljövendő nagy szövetségesét. Annál is inkább szüksége volt egy kiváló szövetségesre, mivel Firenze mintegy izolálódott a korszakban Itália többi államától, így Velencétől is. Ennek okai az egyértelműen expanzionista politikájában (főleg gazdasági téren), tengeri hatalmi ambícióiban, valamint franciabarátságában keresendők.

Cosimo de' Medici ebben az időben nyert bizonyosságot abban, hogy a fennálló politikai helyzet hosszútávon azt eredményezheti, hogy a két köztársaság között megromlik a viszony. Ha Firenze nem tudja valamilyen módon ellensúlyozni Velence Észak-Itáliai expanzióját, úgy kénytelenek lesznek beletörődni, hogy északon egyetlen hatalom fog kialakítani hegemoniát, ami pedig felboríthatja az egész itáliai erőegyensúlyt. Ennél rosszabb eshetőség lett volna Firenze számára, ha Milánó, Nápoly és a pápai állam szövetséget kötne, mivel így a köztársaság elesett volna a tradicionális umbriai és romagnai befolyási körzeteitől. Bár jogosan kételkedhetünk abban, hogy ez bekövetkezett volna, ha Cosimo nem köt szoros szövetséget Sforzával, ez a lépés mindenképp hosszú távú érdekeit szolgálta Firenzének. Mindazonáltal a milánói-nápolyi-pápai szövetség gondolata nemcsak Firenze vezetőiben, de a polgároknak is fenntartották a franciákkal szembeni rokonszenvet.⁵¹ Velence szempontjából ez a franciabarátság is elegendő ok lett volna, hogy Firenzére rossz szemmel nézzenek, ám

⁴⁹ MATTINGLY, *i.m.* 73.

⁵⁰ FUBINI [1995] *i.m.* 175.

⁵¹ Milánó firenzei követei úgy vélték, hogy: „Firenze tele van liliumokkal.” Lásd: FUBINI [1995] *i.m.* 175.

Sforza herceggé válása (1450-ben lett Milánó ura) miatt még jobban nehezített a dőzse a köztársaságra.

A fentiekből kitűnik, hogy Cosimo de' Medicinek nem volt más választása, mint átgondolni a tradicionális szövetségi rendszerét, és új megalakításába kellett fognia. Az új szövetségi rendszer régi motívuma a Sforzával való együttműködés, ám új dolog volt a Velencével történő szakítása.

A VII. Károly francia királlyal megkötött szövetség mind Sforza, mind a Mediciek szempontjából aggályos, ámbar szükséges lépésnek tűnt. Francesco Sforzának szüksége volt egy erős szövetségesre, amely minden esetben biztosíthatja uralmát a milánói hercegségben, s mivel a német-római császár nem volt hajlandó elismerni hercegi címét, Franciaország maradt az egyetlen lehetőség. A császár azért is vonakodott elismerni a condottiere uralmát, mivel 1311-ben Matteo Visconti birodalmi vicariusként kapta meg a Milánó feletti hatalmat, s így a Visconti család örökös hűséggel tartozott a császárnak.⁵² Sforza mindenesetre hosszú távon tartott a franciáktól, mivel ők is trónkövetelőként léphettek fel Milánóban. 1387-ben ugyanis, mint már utaltam rá, Orléans-i Lajos elvette a milánói herceg, Galeazzo Visconti leányát, Valentina Viscontit. Ezzel a friggyel az Orléans család megkaphatta Asti tartományt, esélyük lett a milánói örökösödésre, valamint francia hűbéres lett Savoya, Saluzzo és Monferrato.⁵³ Sforza meggyőződése volt tehát, hogy midőn a küszöbön álló Nápoly elleni háború során a királyság esetleg újra Anjou hatalom alá kerül, a francia hataloméhség újabb célpontja Genova és Milánó lesz.

A firenzeieknek azonban nem volt ennyi kétségük a VII. Károllyal megkötendő szövetséggel kapcsolatban. Firenzének szintén szüksége volt egy erős szövetségesre, s Cosimo sikeresen meggyőzte Francesco Sforzát a lépés helyességéről, majd régi barátját, Angelo Acciaiolit, a tehetséges diplomatát küldte követként VII. Károlyhoz. Acciaiolit nemcsak Firenzét, de Milánót is képviselte a francia udvarnál.⁵⁴ Diplomáciatörténeti szempontból jelentősnek mondható, hogy a követ ezúttal két szuverén hatalmat is képviselt a király előtt. Acciaiolit 1451. szeptember 10-én kapta meg a Signoriától az utasítást, miszerint ajánljon VII. Károlynak szövetséget, valamint sürgesse vagy a király, vagy egy királyi herceg látogatását Firenzében.

Cosimo de' Medici sejtette, hogy a francia király a szövetséggel és a küszöbön álló háborúval kapcsolatban nem lesz túlságosan kezdeményező, mivel épp el volt foglalva az

⁵² KATUS, *i.m.* 370.

⁵³ ILARDI, *i.m.* 130.

⁵⁴ ILARDI, *i.m.* 133.

angolokkal vívott háborúban, országa kimerült, seregeinek létszáma egyre csak csökkent. Ezért jogosan következtethetünk arra, hogy a szövetséget Milánó és Firenze csupán elrettentésnek szánta, ügyes külpolitikai manőver volt, és nem kívánták fél Itáliát „meghódíttatni” VII. Károlyral.

A francia király Milánóval és Firenzével kötött szövetségével V. Miklós pápa egyik rémálma vált valóra. Mivel a 14. század jelentős részében a pápaság francia befolyás alatt állt, V. Miklós az éppen zajló események tükrében érthetően rettegett Franciaország aktív szerepvállalásától az itáliai politikában. A konfliktus további elmérgesedését elkerülendő, 1451 júniusában diplomáciai találkozót próbált szervezni, ahol a félsziget nagyobb államai rendezhették volna vitás ügyeiket, és így nem került volna sor külföldi beavatkozásra.⁵⁵ A találkozó nem járt eredménnyel.

A firenzei diplomácia következő mesteri lépésére akkor került sor, mikor a francia befolyás erősödésétől való félelmében Pietro Campofregoso genovai dózse kijelentette: bármely ligával hajlandó szövetséget kötni, amely vállalja, hogy megvédelmezi államát a francia agressziótól.⁵⁶ Nem várt módon először a milánói-firenzei liga lépett, és egy ötéves kölcsönös védelmi szerződést kötöttek a dózséval, amelynek titkos záradékában biztosították, hogy amennyiben Genovát támadás éri VII. Károly részéről, a két állam köteles a segítségére sietni. Jogosan tehetjük fel a kérdést, hogy vajon biztosak voltak-e abban, hogy Károlyral szemben nem kell megvédeniük a kis államot, vagy csupán hitegették a dózsét. Amennyiben elfogadjuk a fentebb leírtakat, vagyis hogy Cosimo de' Medici és Francesco Sforza csupán elrettentésnek szánták a francia szövetséget, és nem akarták hogy a király seregei megjelenjenek Itáliában, úgy arra juthatunk, hogy nyugodt szívvel köthették meg az egyezséget, mivel úgysem kerül rá sor, hogy Genova mellé kelljen állniuk. Azonban ha nem hiszünk abban, hogy bíztak a király gyengeségében, illetve kételkedtek benne, hogy hű marad a szövetséghez, akkor jogosan következtethetünk arra, hogy szükség esetén Genova ellen fordultak volna, és a titkos záradékot csupán hitegetésnek szánták, mivel Firenze nem fordult volna a franciák ellen.

A titkos záradék azonban nemsokára csak záradék maradt. A francia király a Milánóval és Firenzével kötendő szövetség alapvető pontjait 1451 decemberében már elfogadta, amikor megérkezett a genovai franciabarát erők által küldött hír a liga kettős szövetségi rendszeréről. Angelo Acciaiuoli újfent megcsillogtathatta diplomáciai tehetségét. Nem kevés fáradságába

⁵⁵ FUBINI, [1995] *i.m.* 167.

⁵⁶ ILARDI, *i.m.* 135.

került, mire pozitívan be tudta állítani a kialakult helyzetet, és meg tudta győzni a francia udvart a lépés szükségességéről.

Az új szövetségi rendszer tehát kialakult. Firenze és Milánó sikeresen maga mellé állította Franciaországot és Genovát, s a szövetséghez hamarosan csatlakozott Bologna és Mantua is. Velence sem tétlenkedett ezalatt, mivel ligát alakított Aragóniai Alfonzzal, és hozzájuk csatlakozott Visconti régi szövetségese, Siena, majd hamarosan Monferrato és Savoya is. A velencei liga célja az volt, hogy Francesco Sforzát letaszítsák a milánói trónról, illetve Monferrato és Savoya meg akart szabadulni a francia befolyástól. A nagyobb államok közül csupán a pápai állam, Ferrara és Lucca maradt semleges. V. Miklós, mint ahogy fentebb már említettem, kétségbeesetten próbálta diplomáciai úton elsimítani a viszályt. 1451-es békéltető próbálkozását két év múlva, Konstantinápoly eleste után megismételte, szintén eredménytelenül.⁵⁷

Az 1452-től 1454-ig tartó itáliai fegyveres konfliktust a milánói örökösödési háborúként ismeri a történelem.⁵⁸ Ez volt az utolsó nagy összecsapás a félszigeten egészen 1494-ig, VIII. Károly francia király inváziójáig.

Bár a francia szövetség megkötésével a milánói-firenzei liga diplomáciai előnyre tett szert, s joggal számíthatott a harcedzett francia veteránokból álló segítségre, az erőviszonyok korántsem voltak egyenlőtlenek. A Földközi-tenger egyik legerősebb flottája az aragóniai-nápolyi flotta volt, ami kiegészült a jelentékeny velencei hajóhaddal is. Bár a szárazföldön Firenze és Milánó tűnt erősebbnek, a tengert a velencei szövetség uralta.

A francia segítség leginkább diplomáciai téren bizonyult hasznosnak.⁵⁹ VII. Károly követei meggyőzték Velence szövetségeseit, Savoyát, hogy hagyjon fel Lombardia megszállására irányuló terveivel, emellett megkísérelték a konfliktus elsimítását Francesco Sforza és Monferrato között. Természetesen a francia követek nemcsak érvelési képességeikre hagyatkoztak: a király Lyonban állomásoztatott egy kisebb létszámú csapatot, amely készen állt, hogy beavatkozzon az itáliai eseményekbe, ha szükséges.

A milánói-firenzei liga végül szükségesnek találta, hogy komolyabb francia segítséget kérjenek. Cosimo de' Medici újfent mozgósította Angelo Acciaiolit, aki 1453-ban megállapodást kötött Anjou Renével.⁶⁰ Az egyezség tartalmazta, hogy a herceg júniusban mintegy 2400 lovasával Itáliába indul Firenze és Milánó segítségére. Megérkezése után átveszi a főparancsnokságot a firenzei csapatok fölött, és cserébe a két állam bizonyos

⁵⁷ FUBINI [1995] *i.m.* 167.

⁵⁸ MATTINGLY, *i.m.* 74.

⁵⁹ ILARDI, *i.m.* 138.

⁶⁰ ILARDI, *i.m.* 139.

összeget folyósít a hercegnek. A nagyobb kaliberű hadi döntéseket azonban együtt kellett meghozniuk, és sem Firenze, sem Milánó nem vállalt kötelezettséget a későbbi Anjou hódítási törekvések segítésére. A fentiekből látszik, hogy Anjou René inkább mint zsoldért harcoló condottiere, és nem mint egy Itáliára potenciális veszélyt jelentő hódító jelent meg a félszigeten. Francesco Sforza valószínűleg ezért is egyezett bele az egyezség megkötésébe. René eredetileg el akarta kerülni a közvetlen összecsapást Velencével, és a számára fontosabb déli frontra akarta vezetni seregét. Megpróbált közvetíteni Sforza és a dózse között, ám ez nem vezetett eredményre, így kénytelen volt hadat üzeni a köztársaságnak.

Az Oszmán Birodalom balkáni hódításait látva, s főleg Konstantinápoly 1453. május 29-i eleste után bizonyos közeledési hajlandóság mutatkozott a háború egyes résztvevői között. V. Miklós pápa újra mediációba kezdett, és kongresszust kívánt összehívni a háború befejezése céljából. Velence és Milánó semmiképp sem tartott életképesnek egy össz-itáliai gyűlést, és titkos bilaterális szerződéseket kötöttek egy Ágoston rendi szerzetes, Simone da Camerino közvetítésével. Ezek a kétoldalú szerződések vezettek a lodi béke megkötéséhez 1454. április 9-én.⁶¹

Az eddigiekből láthatjuk tehát, hogy a 15. század első felében Itália igen viharos hely volt. A ligák átalakulása, a folyamatos küzdelem, kétségbeesett diplomáciai útkeresések, valamint az egész félszigetre kiterjedő milánói örökösödési háború azonban elvezetett a félsziget első, általános pacifikációjához. Mielőtt azonban rátérnék a lodi béke megkötésének körülményeire, és az Itáliai Liga megalakulására, fontosnak tartom megemlíteni, hogy az egész Itáliát átfogó szövetségi rendszer gondolata nem a lodi béke megkötésének pillanatában fogant meg a kor gondolkodóinak elméjében.

⁶¹ ILARDI, *i.m.* 141.

Pacifikációra törekvő elméletek

A 15. század itáliai zűrzavara ráébresztette a kor gondolkodóit arra, hogy Itália stabilitása és biztonsága szempontjából el kell kerülni a nagyobb ligák közti sorozatos háborúkat. Elméletek születtek egy olyan Itáliáról, melynek önálló hatalmait egy törékeny egyensúlyi állapot tartja össze és oltalmazza meg az önpusztító viszálykodástól, s ezen állapot fenntartása az egyes államok mindenkor vezetőinek feladata lett volna.⁶² Az így kialakult helyzetben az államférfiaknak el kellett volna fogadniuk a beszűkült politikai és diplomáciai mozgásteret, valamint jobban kellett volna tartaniuk a rendszer felbomlásától és államaik megszállásától. A félelem helyett azonban a negyvenes években is inkább az előnyösebb helyzetre való törekvés volt a nagypolitika főbb mozgatórugója, s a milánói trón megüresedésével kapcsolatos bonyodalmak is mutatják, hogy a milánói örökösödési háború lezárultáig Itália még nem állt készen a békére.

A 15. században az itáliai államok egy része vagy részben, vagy teljesen elnyerte a függetlenségét és szuverenitását, s emellett egy új államfelfogás is kialakulóban volt. Az államelméletben a keresztény univerzalizmustól való elszakadás, valamint a különböző közösségek autonómiájának elismerése vált tendenciává.⁶³ Ez, ha úgy tetszik, megelőlegezte Machiavelli elméleteit. Az új, szuverén, magáért létező állam képe jelent meg, amelynek célja hogy terjeszkedjen, gyarapodjon, és egyre nagyobb hatalomra tegyen szert. Az egymás szomszédságában lévő, önmagukért létező szuverén államok mintegy predesztinálják a folyamatos rivalizálást, az egymás elnyomására tett kísérleteket. Az így kialakuló kaotikus viszonyrendszert a kor itáliai gondolkodói szerint egy minden államra kiterjedő, egységes szövetségi rendszer tudja békében megtartani.

A korszakkal foglalkozó történészek között nincs megegyezés azzal kapcsolatban, hogy kitől ered a tartós szövetség felállításának gondolata. Garrett Mattingly, a kor diplomáciájával foglalkozó jeles történész szerint az első tényleges próbálkozás Filippo Maria Visconti nevéhez fűződik. 1443-ban ugyanis, midőn IV. Jenő pápa és Francesco Sforza condottiere között egyre jobban elmérgesedett a viszony, Firenze, Velence és Milánó összefogását javasolta a konfliktus elsimítása céljából. Azt könnyen elhihetjük, hogy a korosodó Visconti fiú utód nélkül már igencsak belefáradt az immár évtizedek óta tartó háborúskodásba, de abban jogosan kételkedhetünk, hogy kortársai elhitték békére törekvő szándékát. Ne felejtjük

⁶² MATTINGLY, *i.m.* 77.

⁶³ PETE, *i.m.* 69.

el, hogy a Velence és Firenze között megromlott viszony azóta sem javult, mi több, Velence Milánó felé orientálódása csak tovább hergelte a Medicieket.

Meg kell jegyezni, hogy Riccardo Fubini szerint az első, itáliai ligáról szóló terv V. Márton pápa idejében merült fel, amikor az egyházfő a zsinati mozgalomtól tartva a pápai hatalom megerősítését tűzte ki célul, s ehhez az egész félszigetre kiterjedő szövetségi rendszer létrehozását tartotta szükségesnek. A ligába a tervek szerint Firenze, Milánó, Velence és a Nápolyi Királyság tartozott volna, s a pápai állam mintegy vezetői pozícióban helyezkedett volna el. A tervet a Braccio da Montone elleni sikeres keresztes hadjárat, valamint a Milánó és Firenze között létrejövő béke előzte meg, s az így kialakult pozitív közhangulat akár elő is segíthette volna a szövetség megkötését.⁶⁴ Azonban kevesen tudták elfogadni a szövetségi tervezet azon részét, amely a pápát a vezetői pozícióba helyezte volna. Márton ugyanis nemcsak a szövetség tiszteletbeli feje, hanem tényleges döntéshozója is kívánt lenni, ezt pedig egyik szuverén állam sem fogadhatta el.

A fentebb említett, Filippo Maria Visconti nevéhez fűződő egyesítési terv mellett a negyvenes évek első felében még egy békekötési ajánlat megfogalmazódott, érdekes módon Aragóniai Alfonz, nápolyi király részéről. Bár Alfonznak is megvoltak a saját tervei Milánóval kapcsolatban, a külső betolakodóktól való félelmében 1444-ben a főbb itáliai államok összefogását javasolta minden lehetséges agresszorral szemben.⁶⁵

Egyik felvázolt törekvés sem vezetett eredményre főleg az eltérő nézőpontok és érdekek miatt. Alfonznak az Anjoukkal szembeni félelmei aligha hatották meg a franciabarát firenzeieket, s a kölcsönös bizalmatlanság nagymértékben megnehezítette a tárgyalások előkészítését.

Mint az előző fejezetben utaltam rá, az átfogó szövetségi rendszer kialakítására már nem kellett sokat várni. A diplomáciai előkészületek az 1454-es év elejétől folytak, hogy a Milánó és Velence közti különbéke létrejöjjön, s az ehhez csatlakozó államokkal megszülessen az Itáliai Liga hatalmi rendszere.

⁶⁴FUBINI [1995] *i.m.* 169.

⁶⁵FUBINI [1995] *i.m.* 170.

Az Itáliai Liga megalakulása

A különbéke tehát kialakítás alatt állt 1453. ősztől kezdve Velence és Milánó között. A tárgyalásokból a szövetség többi államát kizárták, és csak Cosimo de' Medici tudhatott egyes részletekről.⁶⁶ V. Márton, bár 1451. óta folyamatosan békéltetni kívánta a két tábor, szintén ki volt zárva a tárgyalásokból. Ennek ellenére természetesen a legtöbb állam tudta, hogy elindult a közeledés Velence és Milánó között, a követi jelentések és kémhálózataik miatt nyilván értesültek a külpolitikai helyzet változásáról. Ezen a téren talán maga a pápa volt a legjobb helyzetben, mivel az 1450-es évek elején már minden nagyobb állam elküldte a pápai udvarba a követeit. Ezek a követek – a történelem során első alkalommal – ha lehet így fogalmazni „ott felejtették magukat”. A pápai udvarban serénykedő, Rómában berendezkedő követek munkássága jelentősen megkönnyítette a konfliktusok rendezését, és a diplomáciai helyzet változásainak nyomon követését. Az állandó követi rendszer kialakulásáról, jelentőségéről egy későbbi fejezetben bővebben szólok.

Francesco Sforza és a velencei dózse valószínűleg közös megegyezés alapján hagyták ki a békéből a pápát, és az ő közbenjárása nélkül írták alá az ünnepélyes szerződést Lodiban, 1454. nyarán.

A háború befejezésének okvetlen szükségességét mutatja, hogy mindkét fél hajlandó volt kompromisszumokat kötni, és ez legfőképpen a területi rendezésből következik.⁶⁷ Egyik félnek sem sikerült az eredetileg kitűzött tervét végrehajtania, és a békéből kizárt szövetségeseik is elégedetlenek voltak, úgy érezték, Velence és Milánó cserben hagyta őket. Módosításokat azonban egyikük sem tudott kieszközölni. Cosimo de' Medici is szeretett volna hozzátenni a békéhez egy záradékot, miszerint a szerződés egyik célja az legyen, hogy meggátolja a pápa, a császár valamint Franciaország ellen irányuló támadásokat.⁶⁸ Javaslatát természetesen mindkét fél leszavazta. A pápa biztonságára vonatkozó rész Velencének, a császárra vonatkozó Sforzának, a franciákra vonatkozó rész pedig egyiküknek sem tetszett.

Mint ahogy fentebb már szó volt róla, a lodi béke nemcsak a milánói örökösödési háborút zárta le, hanem ezen béke pontjaiból fejlődött ki az Itáliai Liga rendszere. A sorozatos tárgyalások során a velencei követek azt az utasítást kapták, hogy vessék fel egy össz-itáliai liga megalakításának gondolatát. Látható ebből a lépésből, hogy a velencei külpolitika más

⁶⁶ FUBINI [1995] *i.m.* 183.

⁶⁷ ILARDI, *i.m.* 142.

⁶⁸ FUBINI [1995] *i.m.* 183.

irányt vett az 1453-as évben. Konstantinápoly eleste miatt felhagyott az észak-itáliai expanziós törekvéseivel, és szerette volna biztosítani a hátát a félsziget felől. A velencei követek tehát mézes-mázos képet festettek egy békés és nyugodt, virágzó Itáliáról, ami Francesco Sforza milánói herceg tetszését el is nyerte. A békekötés folyamatát végigkísérő Cosimo de' Medici is rábólintott a liga megkötésére némi hezitálás után.⁶⁹

1454. augusztus 30-án a három állam, Firenze, Velence és Milánó ligát alkotott, mely a történelem során először nyitott volt Itália minden hatalma felé, feltéve, ha ellenvetés nélkül elfogadják a lodi béke pontjait, legfőképp annak területi rendezéseit. A pápa és Aragóniai Alfonz, bár kételkedve és bizalmatlanul, de elfogadta a békét. Utoljára az általában igen későn reagáló nápolyi király írta alá a liga alapító szövegét 1455. január 26-án.⁷⁰ Az immár univerzálissá váló Liga formális feje a pápa lett.

Az Itáliai Liga elsődleges céljának az Oszmán Birodalom elleni harcot jelölte meg, ami roppant előnyös volt V. Márton szempontjából, mivel a birodalmi zsinatok már nem vádolhatták az egyházfőt tétlenséggel az oszmán veszéllyel kapcsolatban. Emellett a Liga célul tűzte ki, hogy megőrzi a félsziget békéjét a lodi béke által létrehozott status quonak a megtartásával. Emellett egységes fellépésre szólította fel a Liga tagjait, amennyiben Itálián kívüli vagy belüli veszély fenyegetné a félsziget nyugalma.⁷¹ E célból minden tag számára kötelezőnek jelölték meg egy megszabott nagyságú állandó hadsereg fenntartását, amelyet bármikor mozgósíthattak, ha a szövetség úgy kívánja.⁷² A Ligán belüli agressziót közös fellépéssel, az agresszor szövetségből való kutasztásával büntették.

Az Itáliai Ligát létrehozó szerződést egyre több itáliai állam írta alá, ami meglepte még a legromantikusabb reneszánsz álmodozókat is. Minden államnak, kisebbnek és nagyobbak egyaránt jó oka volt belépni a Ligába, és vállalni a vele járó kötelezettségeket. Mint fentebb már utaltam rá, Velence az egyre erősödő oszmán veszély miatt kívánta biztosítani magát a félsziget felől, hogy minden erejével a védekezésre összpontosíthasson. Emellett a dózse és a Tízek Tanácsa abban is reménykedett, hogy a pápa vezetésével a Liga sikeresen megszervezi az oszmánok elleni keresztes hadjáratot, és újra felvirágozhat a levantei kereskedelem. A firenzei Medicieknek továbbra is szükségük volt a Sforzával való szövetségre, így mindenképp csatlakozni akartak bármely ligához, amelyben Milánó is benne volt. Emellett Cosimo de' Medici esélyt látott arra, hogy az Itáliai Ligán belül Firenze lehet az új politikai rendszer alapköve.

⁶⁹ ILARDI, *i.m.* 143.

⁷⁰ SETTON, Kenneth M.: *The Papacy and the Levant, 1204-1571*. 1978. 157.

⁷¹ FUBINI [1995] *i.m.* 183.

⁷² ILARDI, *i.m.* 144.

Francesco Sforza végre elérte a hatalmának legitimációját a Ligán belül, s számíthatott arra, hogy hamarosan Európa más uralkodói, főleg a német-római császár is jogos uralkodónak ismeri el. Aragóniai Alfonz az itáliai politikai rendszerben akart helyet találni, hogy védve legyen a francia-Anjou követelésektől, valamint a pápához fűződő viszonyát protektori szerepig kívánta fejleszteni.⁷³ V. Miklós tartott a német vidékeken megélénkülő konciliarizmustól, valamint a francia uralkodó befolyásától. A pápaság több évtizedes, Itália pacifikációját célzó törekvései úgy tűnt, végre célt érnek.

Jogosan kérdezhetnénk, hogy miért pont 1454-ben ért meg az itáliai politika arra, hogy az egész félszigetre kiterjedő békerendszer jöjjön létre, holott a fentebb felvázolt problémák már a milánói háborút megelőző években is jelentkeztek. A válasz egyszerűnek mondható. A korábbi béketörekvések során nem jelentkezett olyan külső nyomás, melyre válaszképpen Itáliát egységbe kellett volna kovácsolni. V. Miklós próbálkozásai is nagyrészt azért mondtak csődöt, mert az egyes államok még nem realizálták a mindnyájukat fenyegető veszélyt, illetve a pápa irányításával létrejövő rendszer is elfogadhatatlannak tűnt. 1454-ben azonban két külső veszély is nyilvánvalóvá vált: az oszmánok egyre fokozódó expanziója, és a francia jelenlét a félsziget politikájában. Ez utóbbi, mint ahogy már volt róla szó, nagyrészt Firenzének köszönhető. A külső veszélyek mellett kezdtek belátni, hogy a szuverén, önmagukért élő államok természete az, hogy csak a saját érdekeiket nézik, nagyobb hatalomra törekednek, és ez egy véget nem érő háborúskodást eredményez, amelyből egész Itália kerül ki vesztesen. Ezen tényezők együttes hatása segítette tehát elő Itália pacifikációját.

Az Itáliai Ligának azonban már létrejöttének pillanatában voltak gyenge pontjai. Az egyik a közös döntéshozó szerv hiánya volt. A szerződés ugyanis csak azt tartalmazta, hogy amennyiben veszély fenyegeti a félsziget békéjét, az államok vezetőinek haladéktalanul tanácskozást kell tartaniuk. Az ugyan le volt fektetve, hogy a tanácskozást a pápa hívja össze, de ezen túl részleteket nem tartalmazott. Ebből a szempontból igen fontos szerepet játszottak az állandó követek, akik megkönnyítették az információáramlást, és az egyes államok gyorsabban tudtak reagálni az új politikai helyzetekre, mint ha egy egységes tanácskozást hívtak volna össze a pápai udvarban.⁷⁴ Emellett a másik gyengesége az állandó hadsereg felállításával volt kapcsolatos. A tagok által külön-külön felállított csaptoknak nem volt egységes parancsnokuk, s gyakorlatilag mindenki a saját céljaira használhatta fel őket.

Láthatjuk, tehát, hogy az Itáliai Ligához nagy reményeket fűztek a kor gondolkodói és állami vezetői. Jogosan tehetjük fel azonban a kérdést, hogy beváltotta-e ez a rendszer a hozzá

⁷³ FUBINI, [1995] *i.m.* 186.

⁷⁴ MATTINGLY, *i.m.* 76.

fűzött reményeket, és tudta-e biztosítani Itália belső békéjét a 15. század második felének évtizedeiben. Mielőtt ezt megvizsgálánk, mindenképp szólni kell az Itáliai Liga működését biztosító, és a korabeli külpolitika egyik legfontosabb intézményéről, az állandó követi rendszerről.

A diplomáciai gépezet beindul

A dolgozatom elején bemutatott, középkori diplomáciai rendszer a 15. században egy új, eddig nem ismert tényezővel bővült: állandó követek rendezkedtek be a félsziget államainak székhelyén. Riccardo Fubini véleménye szerint az állandó diplomácia kialakulása a fentebb felvázolt folyamatos viszálykodásnak az eredménye volt, és már a 14. század végén elkezdődött.⁷⁵ Ezzel a véleménnyel a legtöbb diplomáciatörténettel foglalkozó kutató, így Garrett Mattingly is egyetért.

A folyamatos viszálykodás, és a ligák és szövetséges hirtelen átrendeződései egyfajta nyomást gyakoroltak a kor diplomáciai rendszerére. Gyorsabb reagálás, folyamatos információáramlás vált szükségessé, és ez minden állam érdekének számított. Az állandó követek megjelenése előtt is létezett azonban egy nem intézményesült módja Itáliában az információszerzésnek: bankok és kereskedőházak által.⁷⁶ Mondanunk sem kell, ez elsősorban a Mediciek befolyása alatt álló Firenze számára jelentett nagyobb előnyt, ám jellemző volt Velencére és Milánóra is, ha csak a nagyobb államokat említjük. Azonban a 15. század folyamán ez a kissé ingatag és nem intézményesített hálózat már nem volt elegendő.

A legelső állandó követek már az 1430-as években megjelentek a pápai udvarnál. Szinte minden nagyobb itáliai hatalom elküldte a követét, amely egyrészt protokolláris jelentőséggel is bírt, így fejezve ki hűségüket a római pápának, másrészt pedig erősítette az itáliai összetartozás gondolatát, mely értelmében a pápaság avignoni fogsága után az egyházfőnek Rómában kell székelnie, és itáliainak kell lennie. Mindemellett természetesen hasznos információforrásnak is bizonyultak ezek a követek, hiszen nemcsak a pápa véleményét és javaslatait tudták közvetíteni hazájuk felé, hanem a más követektől megszerzett tudást is jelentésbe tudták foglalni.

Az állandó követek alkalmazása igazán a milánói örökösödési háborút megelőző években, a firenzei-velencei-milánói liga átalakulásával vette kezdetét. Az új szövetségi rendszerek kialakulása a legtöbb vezetőben bizalmatlanságot szült, és szükségesnek érezték, hogy elküldjék követeiket a szövetségeseikhez. 1452-re Firenzének állandó követe volt Genovában és Bolognában, Francesco Sforza pedig e két városállam mellett Mantuával tartotta fenn az állandó diplomáciai kapcsolatot. Velence ekkor küldött állandó követeket Nápolyba és Sienába, s már korábban volt folyamatos diplomáciai kapcsolata Monferratóval és Savoyával.

⁷⁵ FUBINI [2000] *i.m.* 41.

⁷⁶ MATTINGLY, *i.m.* 58.

Nápoly csak az Itáliai Liga megalakulása után adott állandó követi megbízatást diplomatáinak. 1457-ben Velencével, 1458-ban pedig Milánóval alakított ki állandó diplomáciai viszonyt. A pápa azonban csak fogadott az udvarába követeket, megbízatást nem adott. Fölöslegesnek is tűnt neki, hiszen az itáliai egyházi személyek mind információforrásai voltak. Fontos megjegyeznünk, hogy az állandó követek küldése gyakran nem volt kölcsönös. Mivel a korszakban az állandó követek küldése még nem volt a tisztelet és a szuverenitás elismerésének a jele, így gyakran megesett, hogy két állam között csak egyoldalú volt a diplomáciai aktivitás.

Sokak szerint azonban Nicodemo Tranchedini da Pontremoli volt az első, Rómán kívüli állandó követ.⁷⁷ Ő Francesco Sforza bizalmas ügynökeként tevékenykedett Cosimo de' Medici mellett, akivel igen közvetlen viszonyt tudott kialakítani. Ő tolmácsolta Sforza véleményét a Mediciek felé, és a Mediciek politikai meglátásait urának jelentésekben írta meg. Érdekes módon Nicodemo már akkor követi státust élvezett, mielőtt Francesco Sforza 1450-ben elnyerte a milánói hercegi címet. 1450 után azonban a milánói hercegség teljes körben meghatalmazott követe és szónoka lett Firenzében, és tizenhét évig maradt meg ebben a tisztségben.⁷⁸

Az állandó követek feladatainak a kérdésével több reneszánsz jogtudós és diplomata is foglalkozott, közülük az első és egyben legkiemelkedőbb a velencei Ermolao Barbaro (1453-1493) volt. Barbaro egyik nagy teljesítménye, hogy felismerte: a külpolitika „tudománya” legalább annyira fontos, mint az állam belső működésének az ismerete.⁷⁹ Diplomáciával foglalkozó művében így írt: „Mivel a hadüzenet, a békeszerződések megkötése és szövetségek létrehozása csupán néhány nap feladata, én azokról a követekről fogok szólni, akiknek az az egyszerű, általános megbízásuk van, hogy megnyerjék vagy fenntartsák a fejedelmek barátságát.”⁸⁰

Barbaro már lényegesen máshogy fogta fel a követek feladatait, mint a korábbi fejezetekben bemutatott Bernard du Rosier. Rosier még a humanizmus pozitív, magasröptű gondolataival írta le a követek munkásságát, akiknek az a céljuk, hogy a közjóért (ami Rosier esetében még az összes keresztény állam jólétét jelentette) tevékenykedjenek. Barbaro ezzel szemben így vélekedik: „A követ elsődleges feladata ugyanaz, mint más kormányosztagé:

⁷⁷ MATTINGLY, *i.m.* 72.

⁷⁸ HALÁSZ, *i.m.* 53.

⁷⁹ FUBINI [2000] *i.m.* 31.

⁸⁰ idézi MATTINGLY, *i.m.* 94.

vagyis hogy azt tegye, mondja és tanácsolja, ami a saját államának megóvását és gyarapodását szolgálja.”⁸¹

Látható tehát, hogy Ermolao Barbaro gondolatában már megjelenik a machiavellizmus állam- és uralkodó-központúsága, pedig évtizedek választották el attól, hogy megismerhesse Niccolò Machiavelli műveit. Bár részben kortársak voltak (Machiavelli 1469-ben született) a politikaelmélet firenzei tudósa a 16. század elején kezdett maradandó műveket alkotni. Bár kimagasló figurája volt a politikaelméletnek, a diplomáciával kapcsolatos gondolatait kevesen ismerik, vagy tartják jelentősnek.⁸² Pedig ő volt az, aki az államok valódi arcát először felismerte (és ezt papírra is vetette), s ennek komoly hatásai voltak a diplomáciaelméletre is. Az állam lényegét kereste, ám ez azt is jelentette, hogy az államok közti kapcsolatok esszenciáját is megismerte.

Machiavelli a politikában 1498 óta volt jelen, diplomáciával azonban már az 1494-es, VIII. Károly francia király által vezetett francia inváziótól kezdve foglalkozott. Sokat utazott Itálián belül, illetve Franciaországban és a Birodalom területén is. Firenzei kancellárként a követek munkáját felügyelte és segítette, részt vett a gyakorlati politikában.⁸³ Firenzében a 15. században már a kancellár felelt az összes diplomáciai tevékenységért, jegyezte a mandátumokat, átvette és kezelte a jelentéseket, kezelte a költségeket és megszervezte a szükséges ünnepségeket.⁸⁴ Machiavelli így kancellárként igen jól megismerhette az állandó követek munkásságát, tanácsokat adhatott nekik és tapasztalatokat vonhatott le a rendszer működésével kapcsolatban, ám ő maga sosem volt állandó követ.⁸⁵

Diplomáciával kapcsolatos gondolatainak összefoglalását legjobban az 1522-ben Raffaello Girolami, a császári udvarba induló követnek írt tanácsaiban találhatjuk meg.⁸⁶ A reá jellemző meg nem alkuvó realitással fogalmazza meg, hogy szerinte egy fejedelem szempontjából elsődleges fontosságú a háborúhoz való tehetség, s csak utána jön a diplomácia. Ha egy állam ereje nem elegendő a háborúhoz, akkor kell a követek erejére támaszkodni, de csakis addig, amíg lehetőség nem kínálkozik arra, hogy érdekeit fegyveres úton érvényesítse. Azonban azt Machiavelli is elismeri, hogy a jó diplomata olyan befolyáshoz és kapcsolati tőkéhez juthat, amely saját államának érdekeit olyan módon tudja elősegíteni, a háború útján lehetetlen.

⁸¹ idézi MATTINGLY, *i.m.* 95.

⁸² BERRIDGE, G. R. (szerk.): *Diplomatic Theory from Machiavelli to Kissinger*. Palgrave Macmillan, 2001. 7.

⁸³ OROSZ István, ifj BARTA János, ANGI János (szerk.) *Európa az újkorban*. Multiplex Media - Debrecen University Press, Debrecen, 2006. 346.

⁸⁴ BLACK, *i.m.* 116-117.

⁸⁵ BERRIDGE, *i.m.* 8.

⁸⁶ BERRIDGE, *i.m.* 9.

Szerinte az emberi jellem legfontosabb tulajdonsága ebből a szempontból az, hogy könnyen befolyásolható. A Fejedelem című művében is azt tanácsolja Lorenzo de' Medicinek (Lorenzo il Magnifico unokájának), hogy be kell lépnie a diplomácia veszélyes játékába, hogy előnyökhöz jusson, de sosem szabad elfelejtenie, hogy egy jó fejedelemnek a saját szavát csak addig célszerű megtartania, ameddig az az államának hasznára válik. Machiavelli szerint két állam között a jóhiszeműség igenis létezik (gondoljunk csak a Firenze és Milánó közötti, évtizedeken át tartó, feltétlen szövetségre), se semmiképp sem általános.⁸⁷

Machiavelli az állandó követek feladataiként kiemel néhányat, ám ez semmiképp sem tekinthető kimerítő felsorolásnak.⁸⁸ A követnek rá kell bírnia a fogadó fejedelmet az olyan politika követésére, amely a diplomata saját államának kedvez, illetve le kell beszélje arról, ami nem. Saját fejedelmének szolgáljon tanácsokkal, ám ezzel ne csorbítsa tekintélyét és hírnevét. Bocsátkozzon formális tárgyalásokba a fejedelme nevében, és ezekről kimerítően részletes jelentéseket írjon, és azonnal küldje el. S végül Machiavelli szerint a legfontosabb ám a legnehezebb feladat, hogy a követ próbálja megjósolni az egyes politikai lépések hosszú távú kimenetelét, és a többi állam reakcióit.

Mind Barbaro, mind pedig Machiavelli jól tudták jellemezni azt a tevékenységet, amelyet a 15. század második felének állandó követei végeztek Itáliában. A megbízólevél átvétele után a követet azonnal útjára bocsátották, s már indulásakor készen állt az a rezidencia, ahol az elkövetkező hónapokat vagy éveket eltölti. Firenzében egyébként szokás volt, hogy a Signoria választotta a követeket, s a megbízólevél azt is tartalmazta, hogy mennyi időre kell ellátnia a feladatát. A megbízatás letelte után azonban újraválaszthatók voltak, s legtöbbször nem is hívták vissza a követet, hanem új megbízólevelet küldtek neki.⁸⁹ Egy-egy követ általában két-három évig dolgozott folyamatosan egy helyen.⁹⁰ Fontos látnunk, hogy az állandó követeknek átadott megbízólevél tartalma jelentősen más volt, mint az egyszeri követeké. Az egyszeri követ egy meghatározott diplomáciai küldetésben járt, egy szerződés megkötése vagy barátság megerősítése lehetett többek között a célja. Az állandó követ azonban sokkal általánosabb feladatot kapott a megbízólevélben, s a későbbi munkája során küldött jelentések alapján kapott specifikusabb feladatokat.

A megbízott állandó követ kezdetben magával vitte a saját szolgálait, bizalmasait, s ők végezték el a mindennapi irodai tevékenység nagy részét. Ez később megváltozott, s először

⁸⁷ MACHIAVELLI, Niccolò: *A Fejedelem*. Magyar Elektronikus Könyvtár. <http://mek.oszk.hu/00800/00867/00867.htm> 2012. 10.18.

⁸⁸ BERRIDGE, *i.m.* 16.

⁸⁹ FUBINI [2000] *i.m.* 27.

⁹⁰ HALÁSZ, *i.m.* 53.

Velence alkalmazott állandó titkárokat, akik a követ munkáját segítették.⁹¹ A titkárok szintén hosszú időre kinevezett tisztviselők voltak, akiknek mindenben a követ segítségére kellett lenniük, és az államtól kapták a fizetségüket. Ennek a rendszernek nagy előnye volt, hogy amennyiben a követ személye megváltozott, úgy nem cserélődött ki az egész apparátus, hanem az adott állam politikai viszonyaival megismerkedett hivatalnokok várták az új követ megérkezését, és segítették munkába állását. Az állandó hivatali rendszernek további előnye volt, hogy az egyszeri megbízatásban járó, sokszor magas rangú követek is igénybe vehették a titkárok munkáját, információt és felvilágosítást kérhettek, és jelentéseket készíttethettek velük.⁹²

A 15. századi Itália államaiban egyre vonzóbbá vált nemcsak az állandó követi, de a követségen dolgozó hivatali állás is.⁹³ Mivel a titkárok is diplomáciai mentességeket élveztek, egy szép diplomata karrier kezdete lehetett egy ilyen megbízatás. A polgári családok előszeretettel próbálták gyermekeiket ilyen pályára adni, mivel az így kiépített kapcsolati háló gazdasági és pénzügyi szempontból is gyümölcsözőnek bizonyulhatott.

Az állandó követek tehát fontos szerepet játszottak abban, hogy a kölcsönös bizalmatlanság légköre enyhüljön a korabeli Itáliában. Bár nem tudták (és nem is lehetett céljuk) minden konfliktust elsimítani, mégis biztosak lehetünk abban, hogy nélkülük a törékeny hatalmi egyensúly könnyen felborulhatott volna a félszigeten. Sokak szerint az Itáliai Liga érdeme, hogy az állandó követi rendszer megszilárdulhatott, s a 16. század elején fokozatosan elkezdhetett terjedni az Alpokon túli államokban is. Riccardo Fubini azonban megfordítja ezt a gondolatmenetet, és azt hangsúlyozza, hogy maga a Liga nem jöhetett volna létre az állandó diplomácia kialakulása nélkül.⁹⁴

A fentiekből azonban láthatjuk, hogy az állandó követek rendszere nem váltotta fel teljesen a hagyományos, ad hoc missziók indításának szokását.⁹⁵ A magas rangú személyek diplomáciai küldetésben járása még a későbbi századokban is nagy fontossággal bírt. A legnagyobb horderejű események mindig igényelték, hogy illusztris államférfiak személyesen találkozzanak, és tárgyaljanak háborúról, békéről, vagy ami éppen államaik szempontjából lényegesnek számított. Az állandó követek léte az ő munkásságukat egészítette ki, könnyítette meg, és tette hatásosabbá. A 15. századi Itáliában így a modern diplomácia alapjai teremtdtek meg.

⁹¹ MATTINGLY, *i.m.* 89.

⁹² HALÁSZ, *i.m.* 54.

⁹³ MATTINGLY, *i.m.* 90.

⁹⁴ FUBINI [2000] *i.m.* 41.

⁹⁵ HALÁSZ, *i.m.* 54.

Az Itáliai Liga szerepe a nemzetközi konfliktusok rendezésében

Mint ahogy Niccolò Maciavelli is felhívta rá műveiben a figyelmet: a jóhiszeműség jelen van a szuverén államok között, ám ez semmiképp sem univerzális jelenség.⁹⁶ Nem volt ez másképp az Itáliai Ligát megkötő államok esetében sem. A szerződés aláírása emelkedett hangvételben történt, az államok vezetői testvéries hangvételben köszöntötték egymást a félsziget békéjét várhatóan elhozó, új, univerzális ligán belül. A testvériesség megnyilvánult a szerződés céljaiban, vagyis hogy a külső és belső agresszorokkal szemben egymást megvédelmezve, és az oszmánok ellen közösen fellépve kívánják megteremteni a félsziget békéjét és virágzását. Ám ahogy Garrett Mattingly is megjegyzi: az állam, természetéből adódóan, csak önmagára tud gondolni.⁹⁷ E fejezet keretei között megpróbálok tehát bemutatni, milyen szerepe volt az Itáliai Ligának a továbbra is csak a hataloméért küzdő államok között.

A Ligához legutolsóként, 1455-ben csatlakozó Aragóniai Alfonz, nápolyi király külpolitikai törekvései okozták a legtöbb feszültséget a félszigeten az 1450-es évek második felében. Bár a szerződés ratifikálásával elismerte a milánói örökösödési háború után fennálló status quo-t, Faenzával, Riminivel és Genovával való kapcsolata továbbra is rendezetlen maradt.⁹⁸ Nem akart elállni az iránti terveitől, hogy a félsziget középső részén megszerezze a stratégiai kontrollt, illetve hatalma alá vonja az értékes Tirrén-tengeri kikötőt. A Nápolyba érkező követek nem tudták meggyőzni Alfonzt, arról, hogy agresszív politikája az újonnan létrejött Itáliai Liga keretein belül elfogadhatatlan.

A nápolyi király 1454-ben azt kérte, hogy a lodi béke ne rendezze vitáját Genovával Korzika szigetének ügyéről, tartott ugyanis attól, hogy a Genova érdekeit védő firenzei és milánói követek hatására számára előnytelen egyezség született volna. Számított rá ugyanis, hogy mivel Genova ebben az időben egyedül állt szemben az oszmán előretöréssel, a városállam hamarosan némi támogatásért cserébe szívesen megválna Korzikától.⁹⁹ Genova azonban továbbra sem akart megválni a szigettől, és kisebb tengeri és szárazföldi harcok bontakoztak ki. A király egészen odáig ment, hogy a pápától kapott pénzen az oszmánok elleni harcra felállított hajóflottát vetette be az akkori „keresztény bajnok” Genova ellen. A dőzsze, látva a király erőfölényét, úgy döntött, az Itáliai Ligára hivatkozva próbálja

⁹⁶ BERRIDGE, *i.m.* 16.

⁹⁷ MATTINGLY, *i.m.* 77.

⁹⁸ FUBINI [1995] *i.m.* 186.

⁹⁹ MATTINGLY, *i.m.* 78.

eltántorítani Alfonzt a további törekvéseitől. Megbízta tehát követeit, hogy állítsák Genova mellé a Liga más államait. A Liga összefogó erejének gyöngesége azonban ekkor azonnal megmutatkozott. A nápolyi király politikáját szinte minden állam elítélte, azonban nem kívántak fellépni az erős Nápolyval szemben a sokkal kisebb jelentőséggel bíró Genova érdekében. Az univerzális Liga tehát nem tudott közösen fellépni egy belső agresszorral szemben, mivel minden állam félt, hogy ez elrontaná a viszonyát a királlyal. Egyedül Francesco Sforza segített a dózse segítségére; egy kétszáz fős csapatot küldött Genovába, ám ezzel inkább csak a dózse rokonszenvének elnyerése volt a célja. A pápa nyilvánosan fejezte ki felháborodottságát és csalódását a királlyal szemben, de gyakorlatilag ő sem tehetett semmit. A kialakult helyzetben Genova számára egyetlen menekülési útvonal maradt, amelyet azonban mindenki más szeretett volna elkerülni: a dózse a francia király protektorátusát kérte.¹⁰⁰

A Liga fennállásának első három évében azonban nemcsak Aragóniai Alfonz politikája okozott feszültséget a félszigeten.¹⁰¹ V. Miklós halála után az új pápaválasztó konklávén Alfonso Borgiát választotta egyházfőnek, aki III. Callixtus pápa néven vette át a süveget. Ő a kortársaiban is ellenszenvet kiváltó nepotisztikus törekvései mellett nem nagyon fordított figyelmet az Oszmán Birodalom elleni harc megszervezésére, így az Itáliai Liga fejeként is hiteltelen maradt.¹⁰² A pápa hamar szembekerült a nápolyi királlyal, mivel nepotisztikus törekvéseit gátolta Alfonz politikája Genovával és Riminivel szemben.

A liga megkötése utáni három év bizonytalansága a francia ambíciókat tovább tüzelte.¹⁰³ Nemcsak Genova, hanem Rimini is VII. Károly védelme alá helyezkedett. Emiatt legjobban Francesco Sforza aggódott, és felismerte, hogy meg kell védelmeznie a Ligát és egész Itáliát a francia terjeszkedéssel szemben. E célból egy franciaellenes frontot kívánt létrehozni, amely elég érdekérvényesítő képességgel rendelkezik ahhoz, hogy a félszigeten több terület ne kerülhessen idegenek fennhatósága alá.

Sforza felismerte, hogy VII. Károly és Anjou René törekvéseitől leginkább két államnak van félnivalója: Milánónak és Nápolynak. E két hatalom szövetségét biztosítandó kettős házassági szerződést kötött a törvényes fiúörökös nélküli Aragóniai Alfonzzal. A szerződés értelmében Alfonz unokaöccse, aki szintén az Alfonz nevet viselte, elveszi Sforza leányát,

¹⁰⁰ MATTINGLY, i.m. 79.

¹⁰¹ ILARDI, i.m. 145.

¹⁰² Pedig II. Pius pápa feljegyzései szerint felszenteléskor „megesküdött, hogy minden erejével szembe fog szállni az istentelen törökökkel”. Lásd: II. Pius pápa feljegyzései, Első könyv. In: *II. Pius pápa feljegyzései II/1*. Balassi Kiadó, Bp. 2001. 37.

¹⁰³ ILARDI, i.m. 145-146.

Ippolitát, a milánói herceg fia, Maria pedig a király unokahúgának, Eleonórának a kezét nyeri el. A herceg figyelmeztette Alfonzt, hogy a francia veszély realitás lehet, ha nem fékezi meg a pápával, Genovával és Riminivel szembeni agresszióját.

A milánói követek egész Itáliában próbálták megnyerni a franciaellenes fronthoz az államférfiakat, ám komoly sikert nem értek el. Bár a VII. Károly udvarában élő állandó követ folyamatosan jelentette a francia király terveit, a veszélyt sokan nem látták be.

Sforza legrosszabb rémálma vált valóra, mikor Campofregoso genovai dózse 1458. február 7-én VII. Károly védelmét kérte Aragóniai Alfonz ellen. Május 11-én Anjou János, René fia és egy francia hadvezér Genovába érkezett, hogy érvényesítsék a francia korona érdekeit és átvegyék az irányítást a város fölött.¹⁰⁴ A stratégiai fontos kikötőt Nápoly ellen kívánták használni.

A kialakult helyzet Milánó, Firenze és Velence között is vitákat szült. Francesco Sforza egyre határozottabban követelte ugyanis az egységes fellépést Firenzétől és Velencétől a francia befolyás ellen. Velence azonban félreértette a szándékait, és gyanakvással tekintett a herceg javaslatára. A dózse és a Tízek Tanácsa szívesebben látta volna ugyanis Genova értékes kikötőjét francia kézen, mint milánói vagy firenzei befolyás alatt. Emellett Cosimo de' Medici sem akart fellépni a francia király ellen, nemcsak hagyományos franciabarátsága miatt, hanem még mindig félt Alfonztól, és hasznosnak találta a közelebbi francia jelenlétet.

1458. júniusában azonban Aragóniai Alfonz meghalt, és halála után viszály tört ki a nápolyi trónért. Törvényes örökös híján III. Callixtus visszavétettnek nyilvánította a pápai uralom alá a királyságot a Liga tiltakozása ellenére, ugyanis a félsziget legtöbb állama Alfonz törvénytelen fiát, Ferrantét tartotta a jogos örökösnek.¹⁰⁵

A konfliktus akkor zárult le, mikor III. Callixtus halála után Enea Silvio Piccolomini, lett a pápa II. Pius néven. Az 1459-es mantuai kongresszuson II. Pius és Sforza titkos megállapodást kötöttek, miszerint elismerik Ferrantét nápolyi királynak, és a küszöbön álló Anjou expedícióval szemben is megvédik. A kongresszus elsődleges feladata a török elleni harc megszervezése lett volna, ám a találkozó kudarcot vallott. Kevés fejedelem jelent meg személyesen, s ők is saját érdekeiket képviselték, egymással szembeni sérelmeiket hangoztatva a pápa előtt.¹⁰⁶ Bár az új pápa a szíven viselte az oszmánokkal szembeni harcot

¹⁰⁴ ILARDI, 1959. 147.

¹⁰⁵ ILARDI, 1959. 146.

¹⁰⁶ GYÖRKÖS Attila: *Európai összefogás vagy dinasztikus érdek? Franciaország és a törökellenes liga az 1450-1461-es években.* In: Papp Imre (szerk.): *Emlékkönyv Barta János 70. születésnapjára.* Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadása, Debrecen, 2010.

és az Itáliai Liga egységét, mégsem sikerült egységet teremtenie a francia befolyástól rettegő, és csak a saját érdekeiket néző államok között.

A milánói herceg politikáját természetesen nem nézték jó szemmel a francia udvarban, sőt többször hangot adtak VII. Károly követei uruk elégedetlenségének. Francesco Sforza sorozatosan letagadta, hogy ő a király ellen szervezkedne, és többször kifejezte, hogy ő VII. Károlynak nagy barátja, és politikájának alázatos támogatója. A herceg ügyesen tért ki a király követelései elől. A francia tervekben Ferrante elszigetelése szerepelt az egyik elsődleges helyen, s ennek érdekében VII. Károly Sforzát arra kérte, hogy bontsa fel a kettős házassági szerződést Aragóniai Alfonz rokonságával. A milánói herceg azonban az Itáliai Ligára hivatkozva nemet mondott. Követei a franciák tudtára adták, hogy uruknak a szerződés szerint meg kell védelmeznie Nápoly törvényes uralkodóját, de egyébként Francesco Sforza mindenben támogatja őfelsége a francia király terveit.

Akár sikeresek voltak a francia követek próbálkozásai, akár nem, a Ferrante elleni Anjou hadjárat mindenesetre készülődött. Az Anjouk, tervük szerint, Genovából kezdték az inváziót, s ami a pápát fokozottan fölháborította: a keresztes hadjáratra szánt összegből felállított flottát használták Nápoly ellen.¹⁰⁷ Az első komolyabb katonai konfliktusra 1460. tavaszán került sor. A francia katonai fölény nyilvánvaló volt, és Cosimo de' Medici figyelmeztette is Francesco Sforzát, hogy ne támogasson egy máris halott embert, inkább álljon VII. Károly mellé. A firenzei meggyőzőereje a herceg esetében ezúttal is kevésnek bizonyult.

Francesco Sforza és II. Pius minden erejével azon volt, hogy meggyőzzék Firenzét és Velencét arról, hogy támogassák Ferrantét. A korabeli forrásban egyértelműen az Itáliai Liga megsértése kerül szóba, mikor ezt olvassuk: „*sem a firenzeiek, sem a velenceiek nem tettek eleget kötelezettségüknek, nagyobb befolyással lévén rájuk a franciák iránti barátság, vagy a tőlük való félelem, mint az eskü szentsége*”.¹⁰⁸

Sforza minden igyekezete ellenére a milánói támogatás kevésnek bizonyult, és 1460. nyarára Ferrante már csak a fővároshoz közeli területeket tudta tartani. Július 7-én Sarno mellett végül döntő vereséget szenvedett a francia hadaktól, és serege szétszéledt. Hatalmát egy időre elvesztette a Nápolyi Királyság fölött.

VII. Károlyt egyre jobban dühítette a milánói herceg makacssága, s Velencét, valamint Modena franciabarát hercegét, Borso d'Estét kívánta maga mellé állítani, és egy Sforza-

¹⁰⁷ „A keresztények megmentésére épített hajókat János [René fia] a keresztények ellen szerelte föl, majd, elmenvén az akkor francia befolyás alatt álló Genovába, azáltal biztosította magának e nép támogatását, hogy odaígérte nekik Gaetát, Tranit és a Nápolyi Királyság egyéb tengerparti városait, ha ki tudják űzni onnan az ellenséget.” In: II. Pius pápa feljegyzései II/1. 158.

¹⁰⁸ Lásd: II. Pius pápa feljegyzései, II/1. 160.

ellenes szövetségbe tömöríteni. A fölötté aratott győzelem esetén a milánói herceg által uralt területekből minden résztvevő részesült volna. Velence azonban következetes maradt semlegességi politikájához, és újra nemet mondott Károlynak.

Bár Francesco Sforza sosem volt híve a külföldi ügyekbe való beavatkozásnak, a francia király ellene indított politikai hadjárata fogékonyá tette a burgundi herceg, Jó Fülöp, valamint a nála menedéket találó elüldözött dauphin, Lajos (a későbbi XI. Lajos) közeledésére. Az európai külpolitika Sforzának kedvezett, ugyanis Angliában ezekben az években dúlt a „rózsák háborúja”, s ebből a burgundi herceg, VII. Károly ellensége előnyt kívánt kovácsolni. Sforza elsődleges külpolitikai célja az volt, hogy a York-házzal és a burgundiakkal szövetségben lehetetlen helyzetbe hozza a francia királyt, akinek így fel kellene hagynia az itáliai hódításaival.¹⁰⁹

Az Anjouk harca a nápolyi trónért egészen 1464-ig tartott, amikor végül Ferrante és a vele szövetséges Francesco Sforza seregei végleg kiszorították a francia trónkövetelőket Nápolyból. Az Anjouk helyzetét nehezítette, hogy 1461-ben meghalt VII. Károly, és az trónra lépő XI. Lajos a milánói herceggel ápolt igen jó viszonyt. Az erőteljes francia támogatás elmaradása szinte lehetetlenné tette René további kísérleteit. 1464-re Ferrante visszaállította hatalmát a királyság fölött.

A fentiekből kitűnik, hogy bár az Itáliai Liga nem hozta el a békét és nyugalmat a félszigetnek, ám a szerződésre való hivatkozással több ízben befolyásolni tudták az államok agresszív törekvéseit. Az 1458-ig terjedő időszakban a Liga segített az erőegyensúly fenntartásában, és az Anjou expedíció során is törvényesítette Sforza és II. Pius segítségnyújtását Ferranténak, valamint indokot szolgáltatott Velence és Firenze semlegességéhez is.¹¹⁰ A békerendszer azonban az 1460-as évek közepére súlyos károkat szenvedett.

¹⁰⁹ Francesco Sforza és a Burgundi herceg, illetve a francia király kapcsolatáról bővebben lásd: ILARDI, Vincent, *i.m.* 146-166.

¹¹⁰ FUBINI [1995] *i.m.* 188.

Az Itáliai Liga válsága

Az 1460-as években a külpolitikai helyzet változásai miatt az Itáliai Liga által lefektetett elvek részben érvényüket veszítették. 1463-64-ben ugyanis XI. Lajos, barátsága és segítőkészsége jutalmaként, Francesco Sforzának adta Genovát és Savonát. E két várost a milánói herceg hűbértokként kapta meg, s így a francia király és a herceg között olyan kapcsolat jött létre, amely összeférhetetlen volt a Ligát létrehozó szerződés pontjaival. Francesco Sforza így vésszen belebonyolódhatott az Alpokon túli konfliktusokba, és nagymértékben elkötelezte magát egy félszigeten kívüli hatalom mellett. Ha ez még nem lett volna elég, megnövekedett hatalmát kihasználva Francesco Sforza, aki eddig az erőegyensúly és a Liga fenntartásának elkötelezett hívének számított, expanziós terveket kezdett szövögetni a régi Visconti területek, Asti és Vercelli felé, amely a szerződés pontjai szerint őt magát is belső agresszornak titulálta.

Francesco Sforza, Franciaország hűbéreseként immár megkérdőjelezhetetlenül legitim módon uralkodott hercegségében, s így megnövekedett eséllyel teremthetett dinasztikus kapcsolatokat Európa uralkodócsaládjaival. Amellett, hogy az Aragóniai házhoz már rokoni kapcsolatok fűzték, Mátyás magyar királlyal is szeretett volna családi kapcsolatba kerülni. 1465-ben Nápolyval szinte egyszerre küldött követet házassági ajánlattal a magyar királyi udvarhoz.¹¹¹ Az ajánlatot a magyar király visszautasította, ám a történekből látszott, hogy Milánó hatalma jelentős mértékben megnövekedett, s ez potenciális veszélyt jelentett a félsziget hatalmi egyensúlyának szempontjából. Láthatjuk, hogy mindezen lépésekkel Sforza visszavonhatatlanul belépett az európai hatalmi játszmákba, nem törődve vele, hogy dinasztikus kapcsolata veszélybe is sodorhatják Itáliát.

A francia királyság a hatvanas évekre kezdte kiheverni a százéves háború okozta ideiglenes meggyengülését, és már VII. Károly uralkodásának utolsó évei alatt nyilvánvaló volt, hogy a „legkeresztényibb királyság” újra régi fényében tündökölt.¹¹² A királyi hatalom megerősödése, illetve XI. Lajos trónra kerülése okot és lehetőséget szolgáltatott a francia földesuraknak a lázadásra. Az Anjou hercegek is XI. Lajos ellen fordultak, s ez a tény nagy hatással volt az itáliai politikára. Ferrara ura, Borso d'Este az Anjoukat támogatta a lázadás során, s őket

¹¹¹ TEKE Zsuzsa: *Az itáliai államok és Mátyás*. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Zrínyi Kiadó, Bp. 1990. 251.

¹¹² WALSH, Richard J.: *Charles the Bold and Italy (1467-1477)*. Liverpool University Press, Liverpool, 2005. 2.

Velence bátorította, illetve pénzelte.¹¹³ A pápának egyre jobban romlott a viszonya az Anjoukkal érthető okokból ellenséges nápolyi királlyal, s inkább Borso d'Este és Velence mellé állt. Az olasz pápák hagyományos franciaellenessége is természetesen közrejátszott II. Pál politikájának alakulásában.

Firenze, Milánó és Nápoly a fennálló helyzetre válaszképpen ligát alakított, mely egyértelműen a francia király mellett állt.¹¹⁴ Firenze hagyományos franciabarátsága miatt, Milánó pedig részben hűbéresi kötelezettségből állt XI. Lajos oldalára. Ugyan Ferrante bizalmatlan volt a franciákkal szemben, a kialakult szituációban nemigen volt más választása. A hármas szövetség valójában nem is annyira az Alpokon túli viszályra adott válaszként jött létre, sokkal inkább a pápa, Ferrara és Velence közeledése készítette e lépésre az államokat. Az 1467. január 17-én létrejött liga az 1454-es lodi béke formuláját követte, s ez taktikus lépés volt az aláírók részéről, mivel így magától értetődőnek vehették a pápa és Velence részvételét is.¹¹⁵ Természetesen senki sem számított rá, hogy akár II. Pál, akár a dózse aláírja a lodi béke megújításának tekinthető paktumot, amely ebben az esetben szemben állt ezek érdekeivel. A távolmaradásuk miatt mindenesetre megvádolhatták őket az itáliai béke szándékos megsértésével, és a Ligához való hűség megtagadásával.

Erre válaszként a pápa 1468. február 2-án kihirdette a *Bulla pacist*, melyet anno V. Miklósnak vissza kellett vonnia.¹¹⁶ A hármas szövetség nem fogadta el a bullát, mivel az felszólította a hatalmakat, hogy azonnal vegyenek részt az oszmánok elleni albániai harcokban. Elmondható, hogy a bulla sokkal erélyesebben követelte az egyes államok részvételét a pogányok elleni harcokban, komoly spirituális szankciók terhe mellett.¹¹⁷

A II. Pálnak vissza kellett vonnia a bullát, ám annak egyes részeit sikerült belevetnie az egy évvel később, 1469. május 8-án aláírt római béke szövegébe, mely a Riminiért folyó örökösödési háborút zárta le.

Látható tehát, hogy az Itáliai Liga rendszere az 1470-es évekre szinte teljesen szétesett. Bár még mindig hivatkoztak rá, és próbálták egyesítő erejét kihasználni, ez sok eredménnyel járt. Az 1470-es évek folyamán azonban többször is folytak tárgyalások az általános béke megújításáról, ám ezek legtöbbször a pápa vonakodása miatt megghiúsultak. Végül Ferrante állt elő egy javaslattal, miszerint hozzanak létre egy négyes szövetséget a pápától függetlenül,

¹¹³ FUBINI [1995] *i.m.* 190.

¹¹⁴ WALSH, *i.m.* 4.

¹¹⁵ FUBINI [1995] *i.m.* 191

¹¹⁶ FUBINI [1995] *i.m.* 192.

¹¹⁷ A bulla részletesebb egyházjogi ismertetését lásd Riccardo Fubini idézett tanulmányában.

s így II. Pálnak előbb-utóbb nem lesz más választása, mint betársulni, és ratifikálni a liga megújulását.

A pápa 1470. december 22-én Velence javaslatára szimplán deklarálta a Liga megújulását.¹¹⁸ A liga azonban a résztvevők egymással szembeni bizalmatlansága miatt nem működhetett. Egyrészt az általános liga (*lega generale*) nem volt kompatibilis a hármas szövetséggel, másrészt a szerződés szövegezésébe Galeazzo Maria milánói herceg mindenképp bele akarta vetetni Franciaországgal való szövetségének megemlítését.¹¹⁹ Velence és Nápoly úgy érezte, hogy a herceg ezen törekvése ellenük irányul, s így a köztársaság el tudta érni Nápoly kilépését a hármas szövetségből, és 1471. január 1-én védelmi szövetséget kötöttek.

A Liga 1470-es meghiúsult megújítási kísérlete után az Itáliai Liga egy érvényét veszített irat maradt, melyre ugyan később is hivatkoztak az itáliai diplomaták, ám jelentősége fokozatosan elhalványult, s gyakorlatilag senki sem vette komolyan.

A hetvenes években nemzetközi konfliktussá terebélyesedő Pazzi összeesküvés¹²⁰ és az 1480-as évek nagyobb konfliktusa, a ferrarai háború során bár még mindig hivatkoztak a követek az Itáliai Ligára, sokkal kevésbé vették komolyan a kor politikusai, mint az előző évtizedekben. Az 1494-es, VIII. Károly francia király által vezetett itáliai expedíció során azonban a Liga teljesen érvényét veszítette, s később nem is hivatkoztak már rá.

Lorenzo de'Medici 1471. szeptember 2-án így fejtette ki erről a véleményét Sacramoro da Rimininek: "*Engem nem nagyon érdekel az univerzális liga, mivel nincsenek félelmeim addig, amíg a miénk [a részleges liga] kitart; s ha nem tartana ki, akkor is jobban bízok a vágyakban és elhatározásokban, mint írott rendelkezésekben, melyeket, ahogy te is tudod, akkor hoznak létre és bontanak fel, amikor szükséges.*"¹²¹

¹¹⁸ TEKE, [1990] i.m. 257.

¹¹⁹ FUBINI [1995]. 195.

¹²⁰ Az összeesküvésről lásd: NAJEMY, John M.: *A history of Florence (1200-1575)*. Blackwell Publishing, Oxford, 2006. és HIBBERT, Christopher: *A Medici-ház tündöklése és bukása*. Holnap Kiadó, Bp. 2007.

¹²¹ FUBINI, Riccardo (szerk.): *Lettere, I (1460-1474)*. Firenze, 1977. 322. Idézi: FUBINI [1995] i.m. 195.

Összegzés

Mint láthatjuk, az Itáliai Liga nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Nem teremtett általános békét a félszigeten, és nem fogta össze a keresztény államokat az Oszmán Birodalom elleni háborúhoz. Véleményem szerint azonban nem is ebben rejlik igazi jelentősége. A tehetséges itáliai diplomataik sikeresen hivatkoztak rá a fennállása során, de még utána is, ezzel több olyan helyzetet is elkerülve, mely a milánói örökösödési háború előtti évtizedekben még minden bizonnyal ligák alakulásához és nagyobb háborúkhoz vezettek volna.

Emellett a lodi békére épülő Itáliai Liga nem csupán egy instabil egyensúlyi állapotot hozott létre, hanem elősegítette egyfajta közös itáliai közösségtudat kialakulását. Bár ez legfeljebb a humanista gondolkodók műveiben mutatkozik meg, és az államférfiakat kevésbé hatotta meg, nem lehet lebecsülni jelentőségét a későbbi korokra nézve. A Liga folyamatos megújítási kísérletei is azt mutatták, hogy a félsziget szükségét érzi a békére és viszonylagos egyetértésre, ám a széthúzó erők mindig erősebbek voltak.

A 15. század második felének viszonylagos nyugalma azonban nemcsak a Liga, hanem az állandó követek szerepe is elősegítette. Mint láthatjuk, a diplomáciai tevékenység élénkebb volt az ötvenes évektől kezdve, és ez részben a gyors reagálású, folyamatos diplomáciai rendszernek volt köszönhető. A hozzáértő, legtöbbször jogtudós követek mellett, hogy kiváló szónokok voltak, kellő politikai érzékkel is meg voltak áldva ahhoz, hogy maguktól is tudják képviselni az államuk érdekeit, a részletes instrukciók nélkül is. A modern diplomácia alapjai teremtdtek meg a korszakban, ezért is fontos tehát, hogy a korszak a diplomáciaelméleti és jogtörténeti kutatások célpontja legyen továbbra is.

Az állandó követek és az Itáliai Liga szerepe tehát véleményem szerint elengedhetetlen volt abban, hogy a nagyobb belső háborúk elkerülhetővé váltak, ám a külső támadások elleni védekezéshez és az Oszmán Birodalom elleni egységes fellépéshez ez kevésnek bizonyult. A félsziget nem azért örvendhetett negyven évig a viszonylagos békének, mert a külföldi hatalmak féltek volna az egységbe tömörült olasz államoktól, hanem egyszerűen csak nem értek rá, vagy pillanatnyilag nem voltak elég erősek ahhoz, hogy Itáliával foglalkozzanak.

IRODALOM

ANGI János (szerk.): *Európa az érett és a kései középkorban*. Multiplex Media – Debrecen University Press, Debrecen, 2001.

BERRIDGE, G. R. (szerk.): *Diplomatic Theory from Machiavelli to Kissinger*. Palgrave Macmillan, 2001.

BLACK, Robert: *Benedetto Accolti and the Florentine Renaissance*. Cambridge University Press, 2002.

EWART, K. Dorothea: *Cosimo De'Medici*. Cosimo, New York, 2006.

FUBINI, Riccardo: *Diplomacy and Government in the Italian City-States of the Fifteenth Century* (Florence and Venice). In: Daniela Frigo (szerk.): *Politics and Diplomacy in Early Modern Italy*. Cambridge University Press, 2000.

FUBINI, Riccardo (szerk.): *Lettere, I (1460-1474)*. Firenze, 1977.

FUBINI, Riccardo: *The Italian League and the Policy of the Balance of Power at the Accession of Lorenzo de'Medici*. *The Journal of Modern History*, 1995. vol. 166-199.

GYÖRKÖS Attila: *Európai összefogás vagy dinasztikus érdek? Franciaország és a törökellenes liga az 1450-1461-es években*. In: Papp Imre (szerk.): *Emlékkönyv Barta János 70. születésnapjára*. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadása, Debrecen, 2010.

HALÁSZ Iván: *Diplomácia és diplomaták. A diplomácia intézménytörténete és civilizációs meghatározottsága*. Aula Kiadó, Bp. 2010.

HIBBERT, Christopher: *A Medici-ház tündöklése és bukása*. Holnap Kiadó, Bp. 2007.

ILARDI, Vincent: *The Italian League, Francesco Sforza and Charles VII (1454-1461)*. *Studies in the Renaissance*, 1959. vol. 6.

KATUS László: *A középkor története*. Pannonica-Rubicon, Bp. 2001.

KELLNER Anikó: A tökéletes követ - elmélet és gyakorlat a kora újkori politikai kultúra tükrében. In: Korall: társadalomtörténeti folyóirat. 2006. (7. évf.) 23. sz. 86-115

KLANICZAY Gábor (szerk.): *Európa ezer éve: a középkor II*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.

MACHIAVELLI, Niccolo: *A Fejedelem*. Magyar Elektronikus Könyvtár. <http://mek.oszk.hu/00800/00867/00867.htm> 2012. 10.18.

MARTINES, Lauro: *Firenze és a Mediciek. Hatalom és összeesküvés a reneszánsz Itáliában*. General Press Kiadó, Bp. 2010.

MATTINGLY, Garrett: *Renaissance Diplomacy*. Dover Publications, Inc., New York, 1988.

MCCLANAHAN, Grant V.: *Diplomatic Immunity: Principles, Practices, Problems*. C. Hurst & Co. Publishers, 1989.

MEZEY Barna (szerk.): *Magyar Alkotmánytörténet*. Osiris Kiadó, Bp. 2003.

NAJEMY, John M.: *A history of Florence (1200-1575)*. Blackwell Publishing, Oxford, 2006.

OROSZ István, ifj BARTA János, ANGI János (szerk.) *Európa az újkorban*. Multiplex Media - Debrecen University Press, Debrecen, 2006.

PETE László: *Girolamo Savonarola, a költő, hitszónok és politikai gondolkodó*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997.

SETTON, Kenneth M.: *The Papacy and the Levant, 1204-1571*. 1978.

TEKE Zsuzsa: *Az itáliai államok és Mátyás*. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Zrínyi Kiadó, Bp. 1990.

TEKE Zsuzsa: *Reneszánsz fejedelmek és pápák*. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1994.

WALSH, Richard J.: *Charles the Bold and Italy (1467-1477)*. Liverpool University Press, Liverpool, 2005.

II. Piusz pápa feljegyzései 1-2. Balassi Kiadó, Bp. 2001.